

Videonerne er instrueret af René Hansen og produceret af Ole John Film for Statens Filmcentral, med støtte fra bl.a. Egmont H. Petersens Fond, Sygekassernes Helsefond og Socialministeriets Forsøgs- midler.

**Distribution:
Statens Filmcentral,
Vestergade 27/
1456 Kbh. K.
Tlf. 33 13 26 86**

Det skriftlige materiale er udgivet af DLF – be- stilles via boghandleren.

MIN KROP ER MIN

**– om den
svære
kunst at
erkende
egne følel-
ser og sige
fra – i kon-
flikter,
ved over-
greb og
misbrug**

MIN KROP ER MIN

- En video i tre dele for børn, 4.–6. klasse
- En introduktionsvideo for voksne
- Et skriftligt materiale: arbejdshæfte, tekstantologi og lærervejledning

Min krop er min handler om at sige fra: erkende sine følelser og sætte egne grænser, samt at turde hente hjælp, hvis man bliver udsat for overgreb eller seksuelt misbrug. **Min krop er min** er produceret til at indgå i et undervisningsforløb, hvor hver videodel – støttet af det skriftlige materiale – vises og gennemgås hver for sig.

Min krop er min – video for børn

Videoen behandler først dagligdags, almindelige konflikter, og bevæger sig derefter op gennem graden af overgreb især med fokus på seksuelt misbrug. To skuespillere gennemspiller en række situationsspil overfor en skoleklasse og diskuterer indholdet med eleverne. Vægten er lagt på børnenes egne bud på problemer og løsninger. I dialog med skuespillerne får børnene hjælp til at fortolke svært gennemskuelige situationer.

Del 1. Ja/nej følelser

Begrebet ja/nej følelser introduceres – som et redskab til at identificere og udtrykke sine følelser. Det behandles bl.a. hvor svært det kan være at sige fra, f.eks. over for en kammeret, over for voksne eller familie. Det handler om angsten for at sår andre eller for at blive holdt uden for, og om autoriteter. Hvem er „offer“, hvem er „bød-del“ – og hvilke tvetydige følelser fremkalder dette spil? Varighed: 22 min.

Del 2. Angst og fremmede

Udgangspunktet er grænselandet mellem fascination, myte og virkelighed. Hvad er reelt, hvad er ureelt, bl.a. i forbindelse med begrebet børnelokker. Hvornår er det fornuftigt at være bange? Hvordan tager man forholdsregler uden konstant at være på vagt? Hvor går grænsen mellem at betro sig til en voksen og at sladre? Det er nogen af de spørgsmål der bliver diskuteret mellem børnene og skuespillerne. Varighed: 21 min.

Del 3. En hemmelighed

Denne del handler om at bære rundt på en stor hemmelighed, her incest. Om nødvendigheden af at søge hjælp og støtte. Centralt står en scene som udspiller sig efter at en dreng er blevet udsat for misbrug. Vi følger drengens forsøg på at få hjælp hos moderen som ikke magter at se situationen i øjnene og derfor afviser ham. Drengens videre forsøg på at få forståelse og hjælp følges. Det er nødvendigt at handle, uanset hvor svært det er, og uanset hvad hemmeligheden er. Varighed: 15 min.

Min krop er min – introduktionsvideo for voksne

Videoen henvender sig til voksne med henblik på forældremøder, lærermøder og andre sammenhænge. Klip fra videoen for børn og en gennemgående kommentar præsenterer materialets indhold og problematik. Varighed: ca 20 min.

Det skriftlige materiale:

Min krop er min – arbejdshæfte

Et arbejdshæfte der lægger sig tæt op af videoen for børn. Er beregnet for 4.–6. klasse. I arbejdshæftet uddybes de problemstillinger der rejses i filmene – og stimulerer børnenes bevidsthed og følelser: gode som dårlige. Hensigten med hæftet er at bidrage til børnenes sproglige evne til at formulere deres oplevelser og følelser. Også når det er svært. 32 s. A4 format. ISBN 87 7704 215 8. Pris kr. 30,00

Min krop er min – antologi

En tekstsamling for lidt ældre børn – fra 6. klasse og frem. Tekster fra en middelalderlig folkebog om Judas, over Johanne Luise Heiberg til i dag, tematiserer de tvetydige følelser der eksisterer i tætte forhold mellem mennesker – hvor vi bruger hinanden og bliver brugt. Via de litterære tekster nuanceres og udvikles børnenes oplevelsesmæssige og sproglige indsigt i følelsernes veje og vildveje. 88 s. ISBN 87 7704 213 1. Pris kr. 98,00

Min krop er min – lærervejledning

En idébank for lærere. Denne bog omfatter hele det materiale der samles under overtitlen **Min krop er min**: videofilmene for børn, elevantologien og arbejdshæftet. Der gives råd og idéer til arbejdet med temaerne og problemstillingerne. 64 s. ISBN 87 7704 258 1. Pris kr. 100,00

MIN KROP ER MIN

- lærervejledning

Kirsten Borberg
Pia Rubærno Fjelksted

DANSKLÆRERFORENINGEN

"Min krop er min"
- lærervejledning -

Kirsten Borberg
Pia Rubærno Fjølsted

Dansklærerforeningen

Min Krop er min
- lærervejledning

af Kirsten Borberg og
Pia Rubærno Fjellsted

© Dansk lærerforening og forfatterne

Sats: Avant Art

Produktion: Aarhus Stiftsbogtrykkerie

ISBN 87 7704 258 1

Printed in Denmark 1992

Indholdsfortegnelse

Forord.....side 6

Sådan kan "Min krop er min" anvendes i praksis.

Forslag til sammenkædning af materialets enkeltdele:

Videofilm, arbejdshæfte, litterær antologi, øvelser og
lærervejledningside 8

Forældreaftenside 14

Vejledning til arbejdet med TEKSTANTOLOGIEN

indeholder:

Nogle principielle overvejelser over materialet og dets
praktiske anvendelseside 15

Arbejdsforslag til de enkelte teksterside 16

Vejledning til arbejdet med ØVELSERNE

indeholder:

1. del: at lytte til kroppens signaler, at sætte grænser og at respektere
andres grænserside 37

2. del.: at lære sin angst at kende og tackle denside 42

3. del: at lære at bede om hjælpside 48

Generel information i forbindelse med især 3. del af FILMEN

indeholder:

Noget om definitionerside 53

Hvem er udsat for seksuelt misbrug?side 53

Skadelige virkninger af seksuelt misbrugside 54

Forestillinger og myter om seksuelt misbrugside 55

"Jeg tror ikke, incest kan trives i åbne familier"side 56

Signaler som antyder, at et barn har været udsat for seksualovergrebside 58

Fem ting du skal gøre, hvisside 59

Hvilke muligheder er der for hjælp?side 61

Litteraturhenvisningerside 63

Forord

Hvis du som lærer er interesseret i at arbejde integreret og bredt med børns fysiske og mentale sundhed og også gerne vil nærme dig nogle afkroge af børnenes følelsesliv, som vi normalt ikke kommer i nærheden af, så er materialet "Min krop er min" måske noget for dig.

Det samlede materiale henvender sig til 4.- 6. klasse. Det er tidspunktet, hvor børn har mange og varierede erfaringer. Hvor de synes det er spændende at leve sig ind i andres tilværelse, fordi grænsen mellem virkelighed og fantasi er flydende. Hvor de mærker at der begynder at ske nogle ændringer med deres krop, og i den måde de tænker og føler på. Hvor de har glæder at dele med andre eller måske sorger at slås med på grund af forældrene, skolen eller kammeraterne. Hvor de har et notorisk kendskab til deres omverden og begynder at sammenligne deres tilværelse med andres. Da begynder de at vurdere sig selv og andre ud fra normalitetsbegreber og konventioner, som bl.a. skolen har et stort medansvar for.

Selv om børn i 4. klasse stadig er ret små, er de dog 9-10 år og godt på vej ud i selvstændighedens verden. Karakteristisk for dem er, at de under hele deres opvækst har haft sanserne med sig og direkte har oplevet eller fornemmet også nogle af de mere gedulgte sider af familieliv og almenmenneskelig adfærd. De ved noget om sygdomme som skræmmer dem, de ved noget om døden som foruroliger, de ved noget om kærlighed, sex og vold, og de har gjort sig tanker om hvilken tilværelse de kunne ønske sig i fremtiden.

Hvad vi som voksne aldrig må undervurdere, er børns viden om "deres" voksne og de mere eller mindre dyrekøbte erfaringer de har erhvervet sig med dem.

Børn er langmodige. De er overbærende. De er grænseløst solidariske og kan til tider i deres solidaritet og beskyttertrang påtage sig skylden for de voksnes handlinger. Også hvis disse handlinger konstant eller momentant går ud over børnene selv. Børn har desuden en række følelsesmæssige behov, som heller ikke må underkendes: tryghed, glæde, viden, sundhed, hjælp og støtte, følelsesmæssig tilknytning til andre, kommunikation. Det er op til de voksne at tilgodese børns behov. Hvis ikke, bliver børnene på en eller anden måde svigtet. Meget groft skitseret.

Både i relation til de voksne og kammerater er det afgørende for børn at kunne finde sig et balancepunkt mellem ydelser og behov, banalt sagt balancen mellem at modtage og give kærlighed og tryghed.

Denne balance er ikke noget, der på forhånd er givet, den skal der arbejdes med. Som med andet ikke fiksérbart og statisk, handler det om at være inde i en udviklingsproces og at få lov og fred til at blive der så længe man har brug for det... førend man vokser ind i næste udviklingsproces.

"Min krop er min" er tænkt som en håndsrekning til de lærere og andre voksne, der gerne vil bidrage til et sundt udviklingsforløb for børnene. Det sunde skulle gerne være en sidegevinst til den afklaring, der forhåbentligt kommer med arbejdet.

Hele projektet består af videofilm, teateroplæg/evt. forestilling, litterær antologi, arbejdshefte til eleverne, lærervejledning plus film og folder til forældrene.

I korte træk handler det om - gennem et progressivt forløb i tre dele - at lære børn at sætte pris på deres følelser og krop. Forløbet dækker områder som: ja/nej-følelser, grænser, børns angst, frygten for fremmede, skyld og skam, gode/dårlige hemmeligheder og ansvarsområder for hhv. børn og voksne. Endelig i sidste del behandles eksempler på seksuelle overgreb og forskellige former for rådgivning.

Der er altså tale om et større projekt. Men det må være op til den enkelte lærer at vurdere, om man vil anvende det samlede materiale eller dele af det.

Inden man går i gang med arbejdet, bør man sætte sig ind i alle materialerne. Lærervejledningen skal naturligvis ikke følges minutiøst, men overvejelserne i den og de erfaringer der formidles gennem den, er gavnlige som fundament for et arbejde, mange lærere står famlende overfor. Jo mere afklaret man er som underviser, desto mere ærlig og opmærksom vil man være over for børnene. Jo mere velforberedt og åbent man kan imødesee moralske, forargede eller hånlige spørgsmål, desto mere overbevisende bliver ens oplysende indsats imod den konventionelle grænsesætning.

Sådan kan "MIN KROP ER MIN" anvendes i praksis

*Forslag til sammenkædning af materialets enkeltdelte:
video, arbejdshefte, litterære tekster, øvelser og lærervejledning*

Det er et stort materiale der er tale om, og det indeholder mange komponenter, der skal passe sammen for at helheden skal blive god.

Lærervejledningen er tænkt som en håndbog for at få brikkerne til at falde på plads.

Vi har valgt at forenkle opbygningen af forløbet, så filmens tredeling stort set bliver fulgt, og således at hver af de tre dele består af:

En del af videofilmen, nogle sider i arbejdsheftet, nogle nærmere angivne litterære tekster fra antologien, arbejdsforslag til teksterne og forslag til kropsøvelser.

1. DEL:

handler om ja/nej-følelser og grænser for følelserne

De fleste børn har en tydelig fornemmelse af, hvad de kan lide og hvad de ikke kan lide, men de har svært ved *verbalt* at kommunikere deres fornemmelse ud til modtageren, så den også bliver opfattet, sådan som de mener den. Dette gælder i lige høj grad forholdet til kammerater og til familie/voksne, venner. Når børn har svært ved med ord at sige fra over for det, der er ubehageligt for dem ("ulækkert"), skyldes det bl.a., at de ikke nænner at såre andre eller at gøre dem kede af det. De bider hellere ubehaget i sig og finder på en plausibel undskyldning. Tilsvarende kan de længe gå og ruge over selv at være blevet såret uden at ville overskride grænsen og bede om en forklaring eller en undskyldning.

Dette helt fundamentale område har betydning, ikke blot for det enkelte barns adfærd og udvikling, men også for hvordan det bliver opfattet i samspillet med andre.

Formålet med denne del af arbejdet er altså at lære børnene at skelne mellem ja- og nej-følelser og at skabe overensstemmelse mellem verbale og nonverbale udtryk, så de også får kommunikeret deres følelser mere entydigt ud til omgivelserne.

Til introduktion af denne del af arbejdet kan man bruge følgende tekster fra antologien:

Ulf Stark: Natbussen (evt. *hele* bogen Sigurd, som i så fald læses op for klassen)

Lean Nielsen: Chokoladen

I filmen får vi flere bud på tydelige overskridelser af børns følelsesmæssige tærskler. Scenerne følges op af uddybende interviews med et par af børnene.

Nogle af de samme spørgsmål tager arbejdsheftet fat på, direkte henvendt til ele-

verne. Lad børnene bruge den tid, de behøver både på at sætte sig ind i spørgsmålene, men også på at gå sådan ind i sig selv, at de finder deres helt egne svar. Lad dem opleve sig som ydende. Og lad det de bidrager med fra deres eget hæfte være mindst ligeså værdifuldt i undervisningen som de øvrige materialer.

1. Se 1. del af videoen

2. Tekster

Udover de to førnævnte tekster af Ulf Stark og Lean Nielsen kan I læse følgende tekster fra antologien:

Johanne Luise Heiberg: En beskytter

Torben Weinreich: Dæmonen

Se lærervejledningens arbejdsforslag til teksterne:

En beskytter, side 20

Dæmonen, side 33

Brug arbejdsheftet:

Min krop

Ja/nej-følelser

3. Øvelse nr. 1 - 3

Læs øvelserne igennem. Vælg dem ud, der egner sig bedst til din klasse, dit temperament, dine ønsker.

Kombinér øvelserne med tekstarbejdet, filmen og arbejdsheftet, så der kommer balance mellem de forskellige oplæg og arbejdsopgaver.

Lad eleverne komme med egne erfaringer, og lad dem så ofte som muligt fokusere på alle de sansemæssige iagttagelser de går og gør sig i det daglige. Væn dem også til at være lydhøre over for nuancer i sproget, både i deres eget og i de(t) sprog de skal aflæse hos andre. Inddrag deres almindelige kropssprog på samme måde som det verbale.

Hvordan *siger* vi ja/nej? Tonefald, ordvalg, stemmeføring, ansigtsudtryk, ge-bærder. Hvordan *opfatter* (hører, ser, mærker) vi det samme ja/nej?

Lad eleverne arbejde med formuleringer, der er præcise, og som vil nå andre mennesker, hvad enten de er imødekommende eller afvisende. Vurdér, hvilke menneskelige signaler der egentlig gives i hilsner som f.eks.: Hej, Ha det, Hva så?, Farveller, Nå, jeg skrider, God fornøjelse.

Afrund denne del af arbejdet med en opsamling af børnenes udsagn i elev-hæftet.

Generelt vil det være en god idé at indlede hvert afsnit med brainstorming eller opsamlende spørgsmål der kobler det hidtidige arbejde med projektet sammen med det aktuelle. Hvad snakkede vi om sidst? Er der noget af det, I kunne tænke jer at få uddybet eller taget op igen?

Tilsvarende slutes hvert afsnit/hver lektion med en kort evaluering. Hvad var godt ved dette her? Hvad kunne vi især bruge? Hvorfor?

2. DEL:

handler om angst, fremmede, grænser, skyld og ansvar

Erfaringerne, researchen og pilotarbejdet til "Min krop er min" viser, at børn føler en udbredt, men også meget diffus angst for en del af det der sædvanligvis er mediestof: narkomaner, drankere, mennesker der er utilregnelige, rockere, røvere, børnelokkere, voldsmænd der truer med knive; altså grupper eller typer der pga. den gode mediedækning opfattes som dels skræmmende, dels fascinerende og eksotiske.

Tilsvarende med AIDS, som med krig og forurening, der af børn opfattes som nærmest uafvendelige (globale) katastrofer.

Snak om, hvad børnene synes der kan fremkalde angst, eller hvad der kan gøre dem bange i relation til andre mennesker. Brug tid på at diskutere, hvorfor det er vigtigt at vide noget om hvem der er fremmed for én og hvem der ikke er det. Bl.a. fordi dette afsnit også handler om blottere, børnelokkere m.fl. som bruges som virkeligt effektive skræmmemidler, men som ingen af dem har reel viden om.

Det er f.eks. et typisk træk, at børnelokkere ser snuskede og sumpede ud - som vagabonder, aldrig som den rare onkel eller bedstefar.

Generelt ved børn, at de ikke må gå med fremmede, men det er helt tilfældigt hvad de forestiller sig der kan ske.

Lad børnene definere "en fremmed" og acceptér alle deres forslag. Men giv dem også definitionen: *en fremmed er en hvilken som helst person, du ikke er blevet præsenteret for af en voksen, som du har tillid til.*

Læs evt. nogle af børneudsagnene i Kari Sønsthagen: Jeg er bange for. Forlaget Høst & Søn, 1984.

Også her handler det om at lære at få afgrænset, hvad man kan have med at gøre - og hvad man skal lære at afvise.

Snak om ord der er svære at sige. Diskuter, hvem eller hvad det er, der sætter grænser for, hvad man kan og hvad man ikke kan.

Altså en snak om etik og moral. Om tabuer og konventioner.

1. Se 2. del af videofilmen

2. Tekster

Læs fra antologien nogle af de følgende tekster:

Jens Michael Schau: I familiens skød (ikke tidligere end 5. klasse)

Bent Haller: De nøgne

Josefine Ottesen: Det var hendes egen skyld

Eske K. Mathiesen: Folkebogen om Judas

Referer til Johanne Luise Heiberg: En beskytter

Se lærervejledningens arbejdsforslag til de enkelte tekster.

Brug arbejds hæftet:

Nogen gange bli'r jeg bange

Labyrinten

Når du er ude, må du ikke tude

Kære dagbog

3. Øvelse nr. 4 - 9

Vælg de øvelser ud, du synes er relevante for både dig selv og eleverne. Hvis du føler dig pinligt berørt eller genert og synes emnet er svært at arbejde med, så sig det til børnene.

Sammenhold øvelserne med de forslag til tekstarbejdet, som du kan finde i lærervejledningen, så du undgår gengangere eller overlapninger, og læs lærervejledningens generelle afsnit igennem.

3. DEL:

handler om gode og dårlige hemmeligheder, om seksuelt misbrug af børn, og om at søge og få hjælp

Da "hemmeligheden" er en væsentlig del af et overgreb, er det vigtigt at introducere begrebet hemmelighed meget bredt for børnene. Det kan nemmest gøres konkret ved at snakke om "gode" hemmeligheder i forbindelse med med gaver (jul og fødselsdage) og overraskelser man vil glæde andre med.

Andre hemmeligheder kender børnene fra deres egne lege, deres egen verden. Nogle af de hemmeligheder er værdifulde frirum, andre er næsten logeagtige i deres stramme, hierarkiske opbygning med faste roller, mønstre og ritualer. Det er altid forbundet med omkostninger (eller straf) at røbe en sådan klubs eksistens eller indhold til andre.

Litteratur herom:

Katherine Paterson: Et hemmeligt land

Henrik Nordbrandt: Tifanfaya

Bjarne Reuter: Zappa og den tilsvarende film af Bille August

Andre hemmeligheder er bl.a. dem der kan give skyldfølelse: man har ødelagt noget en anden holdt af, og man tør ikke sige det til vedkommende. Man har løjet. Man har sladret bag sin venindes ryg. Man har gjort noget der var forbudt. Osv. Derudover findes de hemmeligheder der kan give mavepine, fordi man er bange for at hemmeligheden skal blive opdaget: man har lovet sine forældre noget og ikke holdt sit løfte. Man har lovet en kammerat noget man ikke tør holde. Man har stjålet og tør ikke fortælle det. Man ved at ens far og mor gør noget forkert og man er bange for at det skal blive opdaget - eller bange for at miste dem. Det er alt sammen noget alle mennesker ved hvad er, fordi de har prøvet det, eller kan sætte sig ind i.

Men i alt dette findes der børn (og voksne), som slæber rundt på ubeskriveligt tunge

hemmeligheder, som de ikke kan tale med noget menneske om, og som de af forskellige grunde ikke kan blive frigjort fra ved egen hjælp.

Det er nødvendigt at få belastende hemmeligheder frem i lyset, også selvom det kan være svært at bryde isen og begynde at tale om dem. Af og til er disse hemmeligheder af en så alvorlig karakter, at der kræves en professionel indsats. (Se lærervejledningen side 61).

1. Se 3. del af videoen

og snak med børnene så længe de behøver det. Brug god tid på alle de spørgsmål de måtte have, men lad være at skabe spøgelse. Det er overvejende sandsynligt, at emnet er nøjagtig ligeså spændende, fascinerende og skræmmende - som nogle af de fakta-programmer de kender fra fjernsynet. Eller som forsiderne fra formiddagsbladene. Læst i dag - måske glemt i morgen.

Men når børn ser andre børn som objekter eller ofre, er det alligevel noget der gør dem ekstra bange.

Brug den definition der står i arbejdshæftet, og find eksempler på hvad overgreb er, og hvad seksuelle overgreb er.

Denne del af arbejdet med "Min krop er min" skal ikke nødvendigvis adskille sig fra resten, men her kan man som lærer risikere at blive konfronteret med et barn, der viser sig at have nogle helt andre følelsesmæssige/seksuelle erfaringer end resten af klassen, og som måske på et tidspunkt får mod til at tale med sin lærer om det.

Det er vigtigt at beskytte både det barn der har været udsat for misbruget, og de børn i klassen der lever deres sunde barnetilværelse uantastet igennem. Men det er også vigtigt at gå ind i problemet så åbent som muligt.

Måske er børns egne udsagn her den enkleste indfaldsvinkel til en mere problematiserende drøftelse af emner som: skyld og skam, børns voksenroller og "den bedst bevarede hemmelighed". Brug f.eks. opslaget i arbejdshæftet: *Det er bare så pinligt* som udgangspunkt.

Måske har man også som lærer brug for en vis støtte, da læreres kendskab til denne del af emnet oftest bygger på en rent teoretisk viden eller forestilling om forhold, som altså kan være enkelte børns dystre hverdagserfaringer.

2. Tekster

til denne del af arbejdet:

Prinsessen, der blev en mand

Anne Mettes digte

Men henvis også til de allerede læste tekster:

Jens Michael Schau: I familiens skød

Bent Haller: De nøgne

Brug til sammenligning:

Gitte Hønnings sang: Giftes med farmand

Se lærervejledningens arbejdsforslag til de enkelte tekster.

Læs fra arbejdshæftet:

Gode og dårlige hemmeligheder

Seksuelt misbrug

Rikkens historie

Incest-interview med Søren

Brug som egen reference:

Interviewet med Rikkens mor, side 56

3. Øvelserne 10-11

Her er øvelserne ikke kun bevidstgørende eller bearbejdende. De sætter også de evt. udsatte børn på sporet af nogle handlemuligheder som kan ændre deres situation. De rækker således delvis uden for klasseværelset og henviser til andre faggrupper end lærerne, der kan give den professionelle hjælp til at komme videre i systemet eller i behandlingen.

Supplerende læsning for eleverne:

Alex E. Hansen: Bittersøde nødder. En fortælling om skyld og skam. Dan sklærerforeningen 1990

Baggrundsmateriale i øvrigt, først og fremmest til læreren:

Eva Hildebrand og Else Christensen: Familier med seksuelt misbrug af børn - forståelse og handlemuligheder. Hans Reitzels Forlag 1986

Ivan Rod: Smertens børn. Om drenge og seksuelt misbrug. Dan sklærerforeningen 1990

Nelly Barking: - Handlingsplan ved incest, Victoria og Larsens Bogforlag

Andre titler er nævnt, hvor det er relevant i lærervejledningen.

Der findes desuden flere børne- og ungdomsbøger der handler om incest. Tal med skolebibliotekaren og bed om Bibliotekcentralens foldere om incest og børns følelser.

Til læreren kan det anbefales at læse Herbjørg Wassmos trilogi: "Huset med den blinde glasveranda", "Det stumme rum" og "Hudløs himmel"

4. DEL: evaluering

Den mest nærliggende evaluering foretages sammen med børnene.

Den rummer spørgsmål som f.eks.:

- hvordan har det været at arbejde med "Min krop er min"

- hvad har vi *reelt* lært

- har vi kunnet lære andre noget (forældre, søskende, venner)

- hvad har arbejdet gjort ved os

- hvordan er vi blevet flyttet

- hvad er vi blevet klogere på

Den anden væsentlige del af evalueringen gælder læreren selv. Stil nøjagtig samme spørgsmål til dig/er selv og prøv at foretage en ærlig vurdering af egen bevidstgørelse/udvikling i løbet af projektet. Den konklusion der kommer ud af det, kunne det være fint at indvie andre i, evt. på et pædagogisk rådsmøde, et forældremøde eller et faggruppemøde.

Forbered en forældreaften

Det vil være en god idé at holde en forældreaften hvor forældrene inddrages i det planlagte projekt. Det er dem, der er ansvarlige for børnenes opdragelse, og de må have krav på åbenhed fra skolens side, når det gælder en tilnærmen til noget, der af mange kan opfattes som kontroversielt og grænseoverskridende, ja måske som noget skolen hverken har ret eller kompetence til at befatte sig med.

Til dette formål er der udarbejdet en kort version af videoen til eleverne, som viser forløbet, henter nogle af børnenes udsagn ud af helheden og belyser dem yderligere med det interview med Rikke, som er trykt i elevhæftet.

Det er vigtigt at understrege over for forældrene, at der IKKE er tale om et materiale der handler om at løfte dyner eller at skræmme og adskille familierne.

Det drejer sig om at lade børnene arbejde med forskellige oplæg, som gør dem opmærksomme på nogle andre følelser og kropssignaler end de er vant til i skolen.

Herunder vil det være naturligt at tale om sundhed og hvad der beforder/forhindrer forhindrer sundhed. Noget af det der kan gøre børn uopmærksomme, trætte, bange, voldsomme, "adfærdsvanskelige", kan være følelsesmæssige problemer, der er opstået som følge af svigt eller krænkelser fra voksnes side.

Det betyder, at man også vil komme ind på emner som seksuelle overgreb, herunder incest.

Vis forældrene det skriftlige materiale. Læs f.eks. bogen *Sigurd* op for dem, og lad dem i den forbindelse se de arbejdsopgaver, som er foreslået i lærervejledningen.

Lad forældrene snakke/diskutere oplæg, som er særligt relevante for din forældre-kreds eller klasse. Vær lydhør over for de reaktioner, der måtte blive udtrykt på mødet. Forældre, der reagerer negativt eller direkte aggressivt, skal naturligvis kunne give udtryk for deres frygt, men skal ikke styre forløbet. Allerbedst vil det være, om forældreaften kan give alle lejlighed til at være åbne - også over for det arbejde i klassen der gerne skulle være frugtbart for børnene.

En anbefalelsesværdig bog for både forældre og lærere er:
Frederik Dessau: Bliver man aldrig færdig med sin barndom?
Bidrag til forståelsen af hvorfor børns opvækstvilkår er det vigtigste i verden.
Hans Reitzels Forlag 1991

Vejledning til arbejdet med TEKST-ANTOLOGIEN

I danskfaget er vi vel tilbøjelige til at betragte *bogen* som det sikreste fundament for ethvert emne. Dette synspunkt gælder ikke helt i dette tilfælde. For når det drejer sig om projektet "Min krop er min" er René Hansens film det absolutte udgangspunkt. Den er krumtappen i et forløb som man sagtens kan planlægge efter egne ønsker og elevernes behov, men hvor den giver substansen og næringen til hele arbejdet. Filmen distribueres af Statens Filmcentral efter almindelige udlånsregler.

Om antologiens tekster.

Antologien består af ni prosatekster, to små digte og en enkelt sangtekst.

Både det tematiske indhold og sværhedsgraden er meget varieret, og det er væsentligt for udbyttet af arbejdet, at læreren har udvalgt teksterne med omhu og har sat sig grundigt ind i arbejdsforslagene, førend selve arbejdet går i gang. Ikke mindst, fordi emnet er kontroversielt, og det er det fordi børns følelser også implicerer muligheden for *overgreb* på børns følelser. Dermed kan det nemlig i yderste konsekvens komme til at handle om incest og andre regulære forbrydelser begået af ofte nærtstående voksne mod børn. Det kan kræve en uendelig svær balancegang mellem læreren, børnene og forældrene. Som undervisningsobjekt vil emnet muligvis kunne misopfattes som dyneløfteri eller utidig indblanding i rent familiære forhold. Endelig må man som lærer heller ikke være blind for, at man kan komme til at sætte enkelte børn i en helt urimelig og umenneskelig loyalitetskonflikt mellem skolen og hjemmet.

Alle problemorienterede eller (kultur)provokerende emner vil let have denne karakter. Men i de tilfælde, hvor børn er ofre for et overgreb fra en voksen, gælder i undervisningen alligevel nogle andre etiske regler end ved emner, der handler om deciderede voksenproblemer - uanset hvilke følger disse kan have for børnene.

Heri ligger en af grundene til, at filmen "Min krop er min" suppleres med en antologi med *skønlitterære* tekster.

Litteratur har ikke statistikkens bombastiske sort-hvide karaktertegn. Litteratur er følsom som de emner og problemer den handler om. Nuancerne er til stede. Lydhørheden. Endvidere lægger litteratur op til en ligeværdig dialog mellem læseren og teksten, med læreren som formidler, i modsætning til virkelighedens facts, som man må nøjes med at tage til efterretning.

Litteraturen handler ofte om noget helt andet end det man umiddelbart skulle tro. Der findes flere lag som man kan forholde sig personligt til. Dette gælder ikke mindst for børn, der meget ofte kan tage endog ret komplicerede problemstillinger til sig og forstå dem, uden derfor verbalt at være i stand til at gøre rede for deres fulde rationelle argumentationsforløb. Til gengæld kan børnene udtrykke sig i billeder. Eller de kan lade kroppen snakke.

Om forberedelse af tekstarbejdet

En hovedregel for arbejdet med antologien "Min krop er min" vil være, at teksten læses op på klassen - af læreren. Lad ikke børnene sidde derhjemme og forberede sig på en ukendt tekst. Men hvor teksten er tilgængelig for elevernes selv læsning, er det naturligvis fint, om de også løber den igennem på egen hånd derhjemme, navnlig hvis hjemmeopgaven lyder på en eller anden konkret iagttagelse eller overvejelse, de skal gøre i forbindelse med teksten.

Arbejdsforslag til de enkelte tekster

Eske K. Mathiesen: Folkebogen om Judas

Forfatteren og kulturhistorikeren Eske K. Mathiesen har genfortalt historien om Judas i sin egen mundrette form efter den ældste kendte danske udgave fra 1687. På et normaliseret dansk havde den titlen: "En kort og mærkelig historie om den slemme og giftige forræder Judas, hans herkomst, fødsel, liv og levned, og hvilke synder han har bedrevet i denne verden gennem hele sin opvækst indtil han blev Kristi apostel."

Folkebogen om Judas har ikke i denne eller senere udgaver nogen særlig litterær tiltrækning. Men den er en god og grum historie, og ikke mindst som mundtlig fortælling har den fine kvaliteter.

Den skildrer en besynderlig menneskeskæbne, hvis eftermæle ligesom dette århundredes mest forhadte personligheder, behøver nogle forklarende eller nuancerende ord med på vejen.

Det vil derfor være en god idé at fortælle eleverne om Hitler og evt. Stalin, og at læse for dem Morten Nielsens kendte digt: Skæbne.

Børnene vil selv kunne supplere med flere navne/eksempler fra nutiden, typisk her efter Golfkrigen med et navn som Saddam Hussein.

Læs historien op for klassen, eller lad eleverne læse den selv. Den er ikke vanskelig at læse og indholdet ikke svært tilgængeligt.

Fortæl børnene, at teksten er historisk og stammer fra gamle *kirkelige skrifter og legender*, som er fortalt som vandrehistorier og på et tidspunkt er blevet skrevet ned. Sandsynligvis er den oversat til dansk fra latin eller tysk.

Snak om navnestoffet, som er fra Palæstina og Romerriget for to tusind år siden.

Måske kan børnene selv komme på analoge beretninger fra historien eller fra deres egen erfaringsverden.

Hvis indholdet giver anledning til øjeblikkelige kommentarer fra eleverne, vil en runde med brainstorming være fin. Måske vil nogle af de følgende spørgsmål der- ved blive overflødige og skal i så fald stryges.

Spørgsmålet kan ganske enkelt være:

Hvordan har du det selv med ham Judas? Hvad synes du om ham? Svarene skal være korte, men med begrundelser. Ikke blot: godt! ... dårligt!

Opgave 1:

Klassen skal i grupper på ca. 4 personer drøfte følgende spørgsmål:

- hvad var der galt med Judas' barndom?
- hvordan kunne han have fået det bedre?
- mon det kun var for at tjene penge at han valgte forræderens rolle?
- hvordan kunne hans liv ellers have formet sig?
- kan vi have sympati for et menneske der bevidst har begået ulovligheder eller grusomheder mod andre mennesker?
- hvad nu hvis dette menneske har skullet beskytte sig selv eller andre?
- hvad nu hvis han har ønsket at kæmpe for et mere retfærdigt samfund?
- hvem er sydebukke i Danmark i disse år? Hvorfor?

Gruppernes svar fremlægges og diskuteres.

Opgave 2:

Hver elev skal digte sin egen version af historien om Judas' barndom ved hjælp af opgaven:

Sæt dig i spædbarnet Judas' sted. Du er nu selv Judas og fortæller i jeg-form historien om hans tidligste barndom.

Generelt: Et fagsamarbejde med religion/kristendom om Judasfiguren som menneske og som begreb ("en Judas") vil være en overordentlig god idé. Dels vil de bibeltekster der omhandler Judas (og Moses) kunne inddrages i lyset af folkebogen. Klassen vil kunne få hold på nogle af de vanskelige spørgsmål, der går på den knivskarpe balance mellem etik og på skæbne.

Herudover

- 1) hensynet til den enkelte menneskeskæbne
- 2) hensynet til den offentlige mening
- 3) sydebukkemotivet
- 4) tolerancen over for fremmede i et land

For at hente næring til denne debat kan læreren læse Poul Henningsens vise "den offentlige mening" eller hans digt om Marilyn Monroe. Begge digte egner sig til voksne og til skolens ældste elever, men vil være for vanskelige for eleverne på mellemtrinnet.

Teksterne findes bl.a. i Poul Henningsen: Vers til idag. Red. af Sven Møller Kristensen, Thaning og Appel 1966.

En anden indfaldsvinkel til større børn og voksne kunne være en inddragelse af det klassiske Ødipus-motiv som også mere end antydes i Folkebogen om Judas.

En ny, forkortet fortælleversion af Sofokles' tragedie findes i Kirsten Thons-

gaards tekstantologi: "Miraklet og andre historier om forvandling", Dlf's forlag 1991.

Folkeeventyret "Prinsessen der blev en mand".

Det er ikke ofte man støder på rigtige folkeeventyr der går ind i en så tabubelagt emnekreds som "Prinsessen der blev en mand". Det er velsagtens en af grundene til, at historien ikke er særlig kendt.

Som den foreligger her, er den fortalt af Kirsten Thonsgaard og gengivet i hendes bog "Miraklet og andre historier om forvandling". Men hendes version er hentet hos Evald Tang Kristensen, som har den fra en kvindelig jysk fortæller. Også andre fortællere har den med i deres repertoire, og i efteråret 1991 er historien hørt på svensk under et træf for fortællere. Så den har måske alligevel en større udbredelse end umiddelbart antaget.

Det påstås, at nogle eventyr er "kællingehistorier", dvs. fortalt af, til og om kvinder. De er ofte erotiske, lidt saftige, men ikke så alment kendte som de gamle "klassiske" folkeeventyr.

Eventyrene er interessante på så mange planer, at det er nødvendigt at vælge ud blandt de mange fortolkningsmåder og synsvinkler.

En historie som "Prinsessen der blev en mand" rummer tydeligvis masser af lag. Den kan læses ud fra en historisk, en psykoanalytisk, en udviklingspsykologisk, en ødipal dimension, og belæg for alle disse synsvinkler kan man finde i mange af de pædagogisk og metodisk tilrettelagte bøger, der siden ca. 1980 er udkommet om folkeeventyr.

(F.eks. Hugo Hørlych Karlsen: Nye teorier om børn, læsning og eventyr, Nøglen til skatkisten, Dlf 1985.

Ole Pedersen : Børn, fiktion og fantasi, kap. 8 + 9. Gyldendal 1984.

Ole Pedersen : Nissen og madammen, en bog om fortællen og fortælling. Gyldendal 1990).

Når historien er valgt til antologien "Min krop er min" skyldes det primært, at den på så mange måder kommer ind på prinsessens udvikling: som pige, som kvinde, som elskerinde, som hustru. I barndommen antydes et incestuøst forhold mellem kongen og datteren. Datteren flygter og forsøger at slippe af med sit køn/sin kvindelighed. Hun ikke blot afskærer sit eget køn, hun skifter identitet. Men hun møder endnu en forhindring for sin personlighedsdannelse og en hel række af forviklinger, indtil hun endeligt bliver befriet for ubalancen i sin identitet gennem et kønsskifte, som gør hende til en vaskeægte mand. Flere prøvelser venter, og historien ender overraskende, men lykkeligt.

Teksten er kompliceret. Den skal grundigt formidles til eleverne på mellemtrinnet. Det er derfor vigtigt, at klassen får fortalt eller højt læst historien sammen.

Men så bliver det også en spændende fortælling for børnene. Det meste af den vil

de umiddelbart forstå. De lever jo selv i prinsessens sære dramatiske drømmespil mellem barndom og pubertet, og har både forestillinger, drømme og nogle uforklarlige forudannelser og varsler om hvad der er i vente. Noget er forfættende, kriblende og fyldt med lovende løfter. Andet er sandt for dyden sønderrivende og rædselsvækkende. Børnenes drømme er ligesom eventyrene spækket med lykke, gys, sex og gru fra det virkelige liv. De består bl.a. af de gags og gimmicks som også reklamens drømmebilleder henter symboler og overtalelseskraft fra.

Derfor har eventyrene fat i dem som tilhørere på det bevidste plan - ligesom drømmene har det på det ubevidste. Således også med "Prinsessen der blev en mand".

Prinsessen er ægte nok. Hun både ræddes for og tiltrækkes af mandens seksualitet. Hun er det nokså kendte seksualobjekt. Men fordi hun i historiens start kun er et barn, bliver hun et offer - tilmed for sin egen fars seksualitet. Han begår en forbrydelse mod hende ved at efterstræbe hende førend hun er et modent menneske, og han begår dobbelt forbrydelse, fordi hun er hans datter.

Pigens reaktion er i al sin makabre konsekvens forståelig.

Hendes krop er blevet besudlet, og hun vil ikke beholde den som den er. Hun finder en hjælper, en mand! gammel ganske vist, men dog mand, til at læge sine sår. Og hos ham lærer hun at begå sig - som dreng.

Et kønsskifte i et folkeeventyr er unægtelig specielt som løsning på et problem. Men løsningen / flugten fra virkeligheden er kun en overgang, idet det næste problem med kærligheden viser sig: nemlig da hun som voksen (mandlig) skytte på et slot bliver gift med slottets prinsesse. Problemet er umuligt at skjule! Men de to prinsesser lover hinanden, at de aldrig vil fortælle sandheden til nogen.

Som altid i folkeeventyret er der en modstander: Ridder Rød som er "skyttens" rival. Skjult under sengen overvårer han brudenattens tilståelse og løfter. Men der er også en hjælper: den gamle mand, der lægede prinsessens sår og opdrog hende som skytte.

Hele historiens afvikling koster et offer. Og gennem opremsningen af den gru, offeret indebærer, opremses tillige prinsessens fortrængte lidelseshistorie - næsten som i et terapeutisk forløb, hvor virkeligheden rides op hændelse for hændelse under terapeutens/hjælperens/den gamle mands beskyttelse.

En ganske enestående måde at fortælle et episk forløb på, tilmed gennem en individuationsproces, der samtidig heler sårene efter barndommens krænkelser.

Hvordan eleverne kan arbejde med historiens tema

Opgave 1:

Brug teksten som oplæg til at snakke om kønsroller. Hvad forventer vi af drenge? Hvad forventer vi af piger?

Hvad sker der, hvis forventningerne ikke holder?

Opgave 2:

Lad eleverne beskrive nogle af de begreber der bruges om hhv. drenge - og pigeattituder.

F.eks. tøsedreng, tøsebarn, pattebarn, mordreng, drengetøs, tøffelheld, kvindemeneske, mandsperson, stump, grønskolling, bedre halvdel.

Opgave 3:

Snak med børnene om, hvad eventyret kan sige, som man ikke umiddelbart kan tale om.

Hvad er det for problemer / udviklinger der sker i mange folkeeventyr?

Placer eleverne i grupper på max. 4.

Bed dem hver især fortælle deres yndlingseventyr for gruppen.

Lad dem derefter undersøge de pågældende eventyrs persongalleri og miljø. Og personernes indbyrdes relationer (gerne vha. aktantmodellen).

Giv dem flg. spørgsmål til overvejelse : Hvorfor er pigen / drengen / prinsen / prinsessen i eventyret altid alene?

Hvor brydes ensomheden?

Sæt svarene i relation til "Prinsessen der blev en mand".

Opgave 4:

Lad eleverne diskutere i grupper, hvordan de selv vil sætte grænser for hvad der må ske med deres krop.

Arbejdet indeholder både diskussion i gruppen og nogle af de øvelser, der står i lærervejledningen, f.eks. øvelse nr. 3A "HVAD HVIS"... (side 40)

Se det afsnit i filmens del 1, hvor Peter skal massere Kirstens arm.

Grupperne diskuterer, prøver øvelserne på hinanden og forelægger ganske kort deres erfaringer for klassen i en fælles fremlæggelse.

Johanne Luise Heiberg: En beskytter

Bearbejdelse: Kirsten Borberg

Teksten er bearbejdet sprogligt for at elever på mellemtrinnet selv skal kunne læse den.

Det anbefales varmt læreren derudover at læse den originale version op for klassen, således at børnene også fornemmer sprogytmen og den fine tone, som Fru Heiberg selv anvender. Teksten findes som kap. 2 i den genudgivelse af hendes erindringer "Et liv genoplevet i erindringen", som Niels Birger Wamberg har stået for. (Gyldendal 1973-74).

Historien er en autentisk episode fra et fattigt københavnsk værtshusmiljø i begyndelsen af forrige århundrede, sådan som den berømte skuespillerinde Johanne Luise Heiberg har beskrevet den i sine erindringer. Fru Heiberg blev født i 1812, og hun har været 9-10 år, da historien foregik. Malle, hendes søster, et par år yngre.

Fru Heiberg var gammel, da hun skrev om det helt usædvanlige og eventyrlige liv hun fik, når man tager hendes ret usle baggrund i betragtning. Der er dog ingen

tvivl om, at netop den episode der hedder "En beskytter" har haft en ganske særlig plads i hendes erindring. Dels fordi hendes pigeintegritet blev groft krænkede af faderens brovtne ubetænksomhed, dels fordi det var første gang i sit liv, at hun så familiens livsform og klassemæssige placering så tydeligt dokumenteret, men endelig også fordi den kom til at føre så meget andet - og godt - med sig.

Lad eleverne finde eksempler på, hvorfor oplevelsen blev så pinlig for Hanne

1) som *pige*

2) som *kreativt, følsomt menneske*

3) som en del af *et afstumpet miljø* og en lav social klasse

Samtidig blev oplevelsen spændende og uhyre værdifuld, fordi den blev den helt målrettede adgang til det forjættede land, teatret og mere viden/uddannelse, og den åbnede for ambitionerne om et andet og mere velstillet liv.

I en efterfølgende snak om disse forhold på klassen kan man evt. også inddrage andre kendte levnedsskildringer eller historier, f.eks. H.C. Andersens "Hun duede ikke" fra 1851, hvor drengens synsvinkel og evt. omsorgssvigt i så fald kunne diskuteres. Eller "Den lille pige med svovlstikkerne" fra 1845. Her kan eleverne diskutere HCA's valg af løsning på det svigtede barns problemer.

Brug god tid på at få børnene til at komme med forslag til, hvorfor Hanne gemmer sig og synes det er pinligt, hvad faderen finder på. Hendes far er jo uden for al tvivl *stolt* over sine "dygtige" piger og fatter ikke Hannes åbenlyse *generthed og skam*. Der er en pointe i at fremhæve netop disse to følelsesmæssige udtryk, fordi de er typiske modsætningsforhold mellem forældre og børn i den pågældende alder.

I 1. del af filmen "Min krop er min" beskriver Peter Seligmann *som dreng* i en dialog med børnene den pinagtige følelse man får, når ens mor kommer på besøg i klassen for at aflevere den madpakke, man har glemt hjemme. Moderen ser en sort plet på ens kind, tager sit lommetørklæde frem, spyttter på det og tørrer pletten af kinden. I hele klassens påsyn! "Jeg var bare så flov, så flov", siger han.

Idé til forældremøde:

Måske er netop disse episoder også velegnede som en del af et udviklingspsykologisk oplæg til et forældremøde.

Opgave 1: Fortælling på tid.

Klassen deles op i grupper på 3 eller 4 personer.

Børnene sidder enten i smågrupper på gulvet eller i grupper uden borde. Meningen er at de skal sidde tæt/fortroligt sammen med direkte øjenkontakt.

Læreren giver flg. information til børnene:

I får 15 sekunder til at finde en given episode frem fra bevidstheden. Derefter skal I på skift fortælle jeres historie til de andre i gruppen i løbet af 30-60 sekunder. Vælg hvem der skal starte runden, derefter går starten på omgang.

Spørgsmål 1:

Fortæl om engang du har oplevet noget hjemme i familien, der var rigtig rigtig dejligt for dig.

Procedure:

Find episoden frem (15 sek.)

Straks efter giver læreren denne besked: Nr. 1 begynder nu at fortælle (ca. 45 sek)

Læreren efter 45 sek: Skift!

Næste fortæller (45 sek.)... Skift! - indtil runden er slut.

Intet andet. Ingen forbehold, efterrationalisering osv. Ingen diskussion. Når historien er fortalt er den i princippet forbi. Måske kan den fortsættes/afsluttes i frikvartret, hvis der er et sugende behov derfor. Men stopursmetoden får fortællerne til at holde sig til det absolut episk nødvendige - og sortere resten fra.

Der sker noget særligt, når klasseværelset har summet af indholdet, rytmen, lyden, kropssproget og følelserne fra lige så mange historier som der er børn i klassen. En ganske sælsom stemning, på nogle ganske få minutter.

Spørgsmål 2:

Fortæl om en oplevelse derhjemme eller sammen med dine forældre, hvor du følte dig rigtig flov, så du skammede dig eller blev helt rød i hovedet.

Samme procedure som ved 1.

Samme tidsforbrug. Men husk at vælge en ny indleder.

Spørgsmål 3:

Fortæl om en oplevelse i skolen, hvor du følte dig så skidt behandlet eller hængt ud af en voksen, at du havde mest lyst til at gå hjem.

Samme procedure.

Spørgsmål 4:

Fortæl om en oplevelse i klassen, hvor du følte at de andre drillede dig eller bevidst holdt dig udenfor.

Samme procedure.

Spørgsmål 5:

Fortæl om en hemmelighed.

Ved at have fået fortalt - og lyttet til - så mange historier, der alle handler om børnenes oplevelser af sig selv i forhold til andre, har de gennem det sproglige udtryk måske fået bearbejdet selvoplevelsen - mere eller mindre - og har i alle tilfælde fået flere ord og argumenter til forståelse af andres relationer og følelsesmæssige reaktioner.

Børnenes udbytte kan sandsynligvis gradueres temmelig meget:

- der vil opstå en større forståelse/tolerance mellem børnene i klassen fordi de deler flere af hinandens erfaringer
- der vil opstå forståelse for adfærdsreaktioner på sociale forskelle og uligheder
- børnene vil opnå en fornemmelse af eksistentielle værdier
- de vil måske erkende sig selv som mere selvstændige individer og som en del af en bredere social/familiemæssig sammenhæng

Læreren udbytte vil navnlig bestå i at få noget mere at vide om børnene, ikke - i denne forbindelse - ved at gå rundt og lytte til børnenes fortællinger, men ved at være lydhør på en anden måde: lægge mærke til *børnenes kropssprog og mimik*, der på det ubevidste plan beskriver deres glæde, ubehag, skam eller hvilken følelse de end er i gang med at lade ordene berette på det bevidste plan.

Giftes med Farmand

Tekst: Erich Langenfeld

Musik: Otto Hænning

Indsunget af Gitte og Otto Hænning i 1955

Teksten skal naturligvis helst høres, fordi det er en sang. Endda en af de første rigtig populære popmelodier i Danmark, stadig kendt i traditionelle ønskeprogrammer. Som tekst kan den lægge op til:

1) børnenes vurdering af far / datter forhold på den tid (1955)

Forestil jer, at I skulle formulere de ord offentligt: Jeg vil giftes med min far / farmand når jeg bliver stor?

2) børnenes vurdering af pop før og nu

De kan evt. sammenligne med Thomas Helmig, Sanne Salomonsen m.fl., der bl.a. også har børn som målgruppe, men bruger tekster med et voksent indhold. Hvilke følelsesmæssige og kropslige signaler udsender de popstjerner, som børnene kender?

3) børnenes vurdering af deres forældres barndomstid

I arbejdet med denne tekst vil læreren være i fokus, hvis han / hun er vokset op i årene 1945-60. Læreren kan derfor også anskueliggøre halvtredserne for børnene.

Brug mange billeder, evt. fra Lars Møllers fremragende billedværk: Da vi var børn bd. 1-4. Københavns Bogforlag 1987-88.

Kopier enkelte centrale billeder over på transparent, så gengivelsen bliver mere levende end i papirkopi.

Her fortæller læreren om :

familieliv og kønsroller, skolegang og kønsroller, fritid (sport, arbejde, hussysler), familiefester og traditioner, mode, underholdning og idoler, hvad det dengang ville sige at være smart.

Opgave 1:

Lad eleverne gruppevis vælge billeder ud fra Lars Møllers bøger "Da vi var børn". Motiverne skal hentes i ovennævnte "katalog". Hver gruppe dramatiserer nu med læreren som informations- og resursepå person en begivenhed/hændelse/hverdagssituation fra billederne, men Gitte Hønnings sang skal indgå i samtlige dramatiseringer.

Grupperne kan udspørge læreren om specielle effekter, modefænomener, særlige eller smarte talemåder, begivenheder eller andre facts.

Gruppens research skal gerne være så grundig, at spillet virker troværdigt, når det præsenteres for resten af klassen, parallelklassen eller forældrene.

Opgave 2:

Eleverne skal finde interviewpersoner derhjemme eller i forældrenes omgangskreds. Det gælder om at få afdækket forældrenes barndom bredest muligt mht.

- hvordan man boede og levede med hinanden
- hvordan man gik klædt når man var: pæn, frisk, udfordrende
- hvordan man drillede hinanden: for skægs skyld, for at såre
- hvordan man opførte sig som dreng/pige, pænt/ikke-pænt
- hvordan disciplin og kammeratskab var i skolen
- hvilke hemmeligheder børn havde sammen
- hvad man måtte/absolut ikke måtte få lov til
- hvordan børn og voksne snakkede sammen om problemerne, hvis der i familien foregik noget ulovligt eller pinligt
- hvem der var der til at hjælpe, hvis noget gik helt skævt i en familie
- hvordan de voksne kunne vise deres børn, at de holdt meget af dem/hvordan børnene mærkede denne kærlighed
- hvordan børn selv kunne vise deres følelser i flg. relationer: pige/pige dreng/dreng, pige/dreng, barn/voksen, elev/lærer

Vælg et bestemt årstal eller tidsrum for hver gruppe, f.eks. året 1975, eller årene 1966-71. Det gør opgaven nemmere og mere konkret.

Inddel klassen i grupper på max. 4 personer efter hvilket årstal/tidsrum de skal arbejde med.

I grupperne fortæller hver elev nu om sin hjemmeresearch fra den pågældende tid. "Jeg har spurgt min mor, min far, min faster osv. I 1967 var det sådan at ... osv."

Gruppen tager hele raden rundt, men sammenfatter derefter, så vidt det er muligt, en fælles beskrivelse af året. Meget gerne forsynet med reportagefotos eller billeder fra familiealbummet derhjemme.

Gruppen skriver derefter en avisside med hverdagens små glædelige og sørgelige hændelser, mode, familiebegivenheder, sport, pinlige eller sjove drenge- eller pigebegivenheder, skolehistorier, forelskelser, hemmeligheder, osv. forsynet med fotos eller tegninger. Avissiden redigeres af gruppen i fællesskab og lay-outes.

Klassens færdige avissider hænges op som vægavis, først i klassen, siden på biblioteket, lærerværelset eller?

Om muligt nedfotograferes siderne til tabloid-format (A3), samles og uddeles til hver elev som fælles avis med et sidetal, svarende til antallet af grupper.

Lean Nielsen: Chokoladen

Teksten stammer fra det lille erindringsværk "Da far gik i land" og er særdeles velegnet fra 4. kl. Det handler om Lean Nielsens tidlige barndom, hvor han allerede har erfaret sig til en del af tilværelsens skyggesider, men hvor der kommer så lykkelige stunder ind i hans liv med denne "far", at der også bliver masser af plads til glæden og varmen.

I denne antologi er tekststykket tænkt til den positive vægtskål. Da mange af de øvrige tekster er barske eller voldsomme beskrivelser af nogle af de vilkår børn vokser op under, skal der også være plads til varmen og det næsten umærkelige kærtegn.

Da tekstens pointe ikke så meget handler om chokolade, som om tryghed og nærhed, er det de menneskelige værdier klassen skal arbejde med.

Opgave 1:

Sid i rundkreds eller sådan som klassen plejer i fortrolige stunder. Lad hvert barn fortælle om en rar erindring hjemmefra. Sammenlign evt. med 1.del af filmen, hvor børnene fortæller hvad de synes giver dem en ja-følelse.

Læreren noterer, hvilke ja-følelser der nu bliver nævnt.

Kvaliteten af følelserne kan naturligvis ikke diskuteres, men de kan kategoriseres derhen, at nogle ja-følelser er kropslige, mens andre er noget andet, f.eks. materielle.

Børnene skal derefter i rundkredsen snakke om, hvilke andre kropsfølelser der er dejlige.

Her er det vigtigt, at samtalen efterhånden også drejes hen imod klassen, og hvordan man i klassen viser og mærker ja-følelser.

- Jeg får en ja-følelse når... eller
- Jeg synes det er rart når...
- Jeg synes det er dejligt at gå hen og røre ved Rikkens hår, når det skinner rigtig flot, og Rikke bliver også glad...

Tag imod alle forslag, men lad af og til børnene dramatisere, dvs. vise kropsligt og mimisk, hvad de mener.

- Kom, ud på gulvet og vis, hvordan det var.
- Hvad var det Pia gjorde, som var så rart for dig? Vis os det.
- Kan du prøve at vise det smil Thomas havde, da han sagde det?
- Hvordan var mors stemme, da I var blevet gode venner igen?

Gå tilbage til teksten og tal nu om, hvilke følelser drengen får i forhold til manden, efter at han har haft sin lille hånd i hans store varme.

Opgave 2a.

Her skal klassen arbejde med det der for mange er uhyre svært: at vise eller at give udtryk for en ja-følelse til et andet menneske.

Lad hvert barn skrive et lille brev til et menneske de holder af, og som de ved vil blive glad for at høre fra netop dem. Brevene skal rumme en begrundelse for, at barnet har valgt netop den modtager, så vedkommende også selv får det at vide.

Breve skal sendes til modtageren.

Kære farmor, jeg skriver til dig, fordi det er så længe siden, vi har talt sammen. Og nu kom jeg til at tænke på dig, fordi vi sidder i klassen og fortæller om noget der er rart. Og det er du, farmor. Skriv snart. Kærlig hilsen Sanne

Eller...

Kære Morten. Jeg vil bare fortælle dig, at det ikke var med vilje jeg gemte din taske i torsdags. Jeg var bare sur på dig, fordi du gik med Dennis hjem fra skole i onsdags. Og så savnede jeg dig, for jeg kan godt lide dig. Undskyld det med tasken. Kærlig hilsen Lasse.

Opgave 2b:

Efter en uges forløb... efter 14 dage:

Er der nogen, der har modtaget reaktioner på brevene?

Hvordan reagerer modtagerne på et brev, hvori en ja-følelse er direkte udtrykt?

Hvad har det egentlig sat i gang, at der blev sendt *positive signaler* ud?

Jens Michael Schau: Uddrag af romanen "I familiens skød"

Den tvetydige titel lukker op til et univers, som rammer direkte ind i alderstrinnet for 5. klasse.

En dreng, historiens jeg, fylder tolv og har holdt sin fødselsdag i det pæne borgerhjem i halvtredserne, først med klassekammeraterne lige efter skoletid, siden i familiens skød med en overordentlig fin middag efter datidens forhold.

Nu skal han i bad med sin mor, som de plejer: karbad med skum og dampe og masser af legeritualer.

Fryden fylder rummet, leg og virkelighed smelter sammen i en så tæt kropslig fortrolighed mellem mor og søn, at selv deres stemmer dæmpes til hvisken, der kun er hørlig for de to. Faderen findes, men eksisterer ikke i deres verden. "Vi lod vundet blive i karret. Min far plejede at gå i bagefter, hvis det ikke var den uge, hvor han gik på badeanstalt." Så er han placeret!

Efter badet går drengen rundt i boligen, hopper over hunden og venter på den bebudede æggesnaps, som er en efterfølgende del af baderitualen.

I det øjeblik æggesnapsen skal indtages, sker katastrofen i hjemmet: Drengen er ved at blive stor og fortryllelsen mellem ham og hans mor brister med et slag.

Dertil kommer forældrenes lumpne isolation af drengen, deres tavshed over hans spørgsmål som bibringer ham en skam, han ikke kender grunden til. "De voksne havde sluttet sig sammen om en hemmelighed, de ikke ville røbe".

Barndommens uskyld var forbi.

Her bevæger teksten sig ind på et område, som kan virke blufærdighedskrænkende på børn, der står midt i det samme udviklingstrin selv. "Det er bare så pinligt når...!"

Lad en evt. drøftelse af et sådant uskyldstab ske på baggrund af denne tekst og Bent Hallers novelle "De nøgne" fra samme antologi.

Den handler om et tilsvarende problem, men set med forældreøjne. "Hvorfor kan jeg som voksen mand/forældre ikke fortsat have det skægt og lege pjattet med min datter, når hun når en vis alder - og naboen kigger over hækken med et forarget blik?"

Selv om det kan forekomme svært netop her at starte en dialog med børnene, kan de godt skrive nogle svar ned på de følgende spørgsmål:

- hvad er det mest irriterende ved min mor/ min far
- hvad er det bedste ved min mor/ min far
- hvordan er fædre når de er værst/sjovest
- hvordan er mødre når de er værst/sjovest
- hvordan opfatter forældre deres egen/min nøgenhed

Opgave 1.

Grupper på 4 pers.

Læs om drengen der er i bad med sin mor.

Find hver især det sted i teksten I bedst kan lide.

Snak i gruppen om jeres teksteksempler og prøv at finde svar på, hvorfor netop det sted er godt.

Nu skal I hver især prøve at koncentrere jer om, hvordan I inden i jer selv føler med drengen i historien. Hvornår mærker I glæde, vrede, flovhed, bedrøvelse?

Nævn selv de andre følelser I mærker på jeres krop.

Snak om, hvorfor det mon påvirker jer at læse historien.

Opgave 2.

Sæt jer i drengens sted.

Prøv herefter at sætte farver og billeder på drengens følelser.

Mal en akvarel, eller lav et billede med fingermaling, eller hvad I har af farver. Det skal kun tage 10 minutter.

Fortæl de andre i gruppen om billedet.

Hvis der er stemning for det, kan klassen til sidst lave en fælles præsentation af alle billederne - eller af de billeder I har lyst til at fortælle eller høre om.

Billederne hænges op i klassen.

Opgave 3.

Tænk på farven hvid.

Hvilke associationer får du?

Skriv hurtigt alle dine løse tanker ned.

Saml tankerne til et digt eller et notat til en dagbog.

(En række forslag til digtskrivning findes rundt omkring i Eva Tverskovs bog "At skrive sætter spor", bl.a. side 97-106. Dlf's forlag 1990)

Bent Haller: De nøgne

Novellen er skrevet til denne tekstsamling og belyser det skel, som konvention og moral sætter som grænse for en naturlig udfoldelse mellem mennesker. Samfundsmoralen har også konstant blikket over hækken rettet mod mændene, som næsten pr. definition er under moralsk anklage.

Det giver en underlig blokering for forældre af begge køn, at nøgenhed på et ganske bestemt tidspunkt sættes lig med seksualitet, nemlig når barnet kommer i puberteten. Med sorg må livsglade, legesyge forældre - især fædre - give afkald på den løsslupne leg, de før kunne have sammen med deres barn. Og ubevidst oplever barnet også denne blokering som et tab af et eller andet nært og varmt.

I Bent Hallers tekst står der direkte da forandringen er sket, at "Nu blev det koldt, selv i solen."

Marie forstår ikke faderens pludselige reaktion, men hun forstår på en eller anden måde alvoren i den. Rækkevidden. Det der er sket her, er meget usædvanligt og uhyggeligt. Marie er både med og udenfor på samme tid. Det er hendes far der har et problem, men hun er tydeligvis inddraget.

I virkeligheden er det et fundamentalt eksistentielt problem, dette her. Kærlige følelser gives og modtages med alle sanser, og grænsen mellem sanselighed og erotik kan være hårfin. Ingen forældre vil kunne sige sig fri for besvær med at holde en neutral afstand til deres børn. Og ingen forældre vil kunne afvise den smerte de gennemlever, når deres børn passerer uskyldens grænse og bliver kønsmodne. For da er tabet af deres indbyrdes naturlighed og sanselighed med ét slag uigenkaldeligt.

Mange familier postulerer, at de lever naturligt f.eks. med nøgenhed, men for et pubertetsbarn er nøgenhed lig med ekshibitionisme, og en mere åbenlys naturlighed mellem forældre og børn opnås først igen, når pubertetssårbarheden er afløst af personlig modenhed.

Denne voksensynsvinkel vil være velegnet at anlægge, hvis forældrene på et forældremøde kommer til at diskutere kropslighed og sanselighed i barn/voksenrelationer. Det er ikke sært, at mange mænd er bange for kropskontakt med deres børn/døtre. "Man hører jo så meget..." Derfor er det også en god idé at få spørgsmålene og usikkerheden frem i et forum, hvor kropssprog og (seksualpsykologisk) adfærd er et fælles problem.

Giv forældrene de to tekster "I familiens skød" og "De nøgne" for som lektie til forældremødet og lad dem diskutere oplæggene, mens de sidder i smågrupper. Forældrepar i forsamlingen skal ikke være i samme gruppe.

Måske løser diskussionerne ikke problemet, men de flytter det fra-privatsfæren over til noget fælles, som man kan forholde sig til.

Netop fordi vi har med en voksensynsvinkel at gøre i teksten, skal denne synsvinkel ikke problematiseres for børnene. For dem eksisterer berøringsproblemet kun på det ubevidste plan, hvilket Marie da også demonstrerer meget flot i teksten. Hun føler fra skyggerne på sin fars øjne, at der er sket en forandring, men for hende varer forandringen kun så længe, som faderens blokering over for "afsløringen" varer.

Novellens slutning viser faderens ørkenvandring som gidsel mellem positiv, naturlig legeadfærd og destruktiv seksualmoral - lige indtil det øjeblik hvor han foretager sit bevidste valg med ordet "Skvaddehoved", som i teksten lige så vel kan være rettet mod den forargede fru Larsen som ham selv. Men det er under ingen omstændigheder rettet mod barnet, hvad Marie i sin frimodige sundhed heller ikke et øjeblik føler sig rigtig ramt af. "Du er vist lidt dum, er du ikke?"

Opgave 1:

Snak (hele klassen) om novellens indhold. Hvad sker der set med fru Larsens briller? Og hvad sker der *egentlig*?

Her kan I også diskutere hvordan I opfatter *faderens reaktion*:

- i forhold til Marie - da hun er sur og keder sig
- i forhold til fru Larsens forargelse
- i forhold til Marie - da hun ikke gider tage shorts på
- i forhold til sig selv til slut

Opgave 2.

Spol tilbage i hukommelsen og find en eller flere episoder frem, hvor jeres egne forældre har gjort en latterlig, komisk, uheldig eller hjælpeløs figur. Eller har gjort tåbelige ting, som I ikke kan lade være med at fortælle kammeraterne som en vits.

Skriv episoderne ned. Eller fortæl efter stopursmetoden, se side 22. Eller vis det mimisk eller i et rollespil.

Opgave 3.

Her skal I arbejde hver for sig med at skrive dagbogsafsnit eller breve til en god ven.

Tænk på en pinlig/irriterende/komisk situation med én af eller begge jeres forældre.

Beskriv situationen, sådan som den må have set ud udefra.

Prøv derefter at forestille jer, hvordan jeres mor eller far kan have oplevet situationen. Skriv så om episoden som om I var den voksne.

Til sidst skal I beskrive episoden, sådan som I selv oplevede og følte den.

Ulf Stark: *Natbussen. Solskin og skisokker. Han burde have en kone!*
Tre kapitler fra børnebogen "Sigurd"

Sigurd er en bog for børn og voksne. Børn synes den er sjov fordi de voksne kvajer sig, og fordi børnene lærer at klare sig selv på en god måde. Voksnes forhold til bogen er præget af selvironisk medleven i og total forståelse for de hverdagskomplikationer, bogens mandlige hovedperson løber ind i. Som altid når det er andre der åbenlyst står i de kendte problemer, kan man se komikken, der ellers nok kan være svær at få øje på hvis det handler om én selv.

Sådan er tilgangen, og hermed er det også anslået, at bogen er en helt speciel socialrealistisk skildring af en lidt problematisk hverdag for drengen Sigurd og hans enlige far.

Den handler faktisk om det, man kan kalde *halvfemsernes nye børnekarakter*: børnene der lever på en rodet, rådvild voksenkulturs vilkår, men med deres egne børnekulturelle præmisser som forudsætning. Derfor er den også velegnet til oplæsning i alle mulige kredse og forsamlinger. Det tager knap 40 minutter. Men de tre kapitler, der er bragt i denne antologi, viser bogens fine spændvidde mellem den bekymrede fars hjælpeløse forsøg på at opfylde det han tror er barnets behov, og det Sigurd rent faktisk har af behov som han så selv sørger for at få dækket.

I dette kryds ligger bogens dynamik, dens sørgmuntre accept af, at selv ret små børn påtager sig nogle byrder, som det - ofte - lykkes dem at magte, omend uhyre selvhjulpent. Konsekvensen heraf kan det være sundt for voksne at drøfte på forældremøder, pædagogiske rådsmøder, i socialforvaltninger, i socialpædagogiske uddannelsessammenhænge osv.

De tre kapitler blev oprindeligt udvalgt til antologien, fordi de er morsomme og medrivende for alle der hører/læser dem. Den Sigurd er en fin fyr! En af hverdagens små, store helte! Under redaktionsarbejdet er det dog blevet mere og mere tydeligt, at "Sigurd" ikke fastholder det positive far/søn forhold, som på overfladen signaleres. Derimod nærmest det modsatte, nemlig faderens nok velmenende, men både forvirrede og mangelfulde opfyldelse af sine forældreforpligtelser. Vi står ikke her med den kloge, distræte fader, som mange gamle børnebøger svælger i. Ham der gav børnene mulighed for et distanceret friløb til at udvikle sig skægt og dristigt uden indblanding. De fædre var ganske simpelt for nærsynede og boglige til at se uden for studerekammerets vægge.

Det er ikke her problemet for Sigurd ligger. Hans far har ikke sans eller blik for meget andet end tipsfodbold, kvieøjne og knus, og de alene kan ikke dække et barns behov for omsorg. Men Sigurd selv rummer så megen kvalificeret og poetisk råstyrke, at han er i stand til at tackle både sit eget og faderens liv. Han har endda overskud/overblik nok til derudover at foretage en stribe forskellige spilfægtier - og som bogen flere gange pointerer: "Han gør det for fars skyld."

Den slags små hverdagshelte bliver der flere og flere af.

Opgave 1:
Læs bogen op.

Opgave 2: (Velegnet til 4. klasse.)

Lad eleverne læse antologiens tre kapitler.

I grupper skal de derefter finde de steder i teksten:

- hvor Sigurd nævner hvad han godt kan lide
- hvor Sigurd vil gøre far glad
- hvor far vil gøre Sigurd glad

Snak i gruppen om, hvad det er for nogle ting de gør for hinanden.

Snak om, hvad I selv går og gør for jeres forældre og andre voksne - og hvad de gør for jer.

Opgave 3.

Klassen skal opstille en liste over *børns 10 vigtigste grundlæggende behov*.

Eleverne sidder i grupper på 4.

1. Hver elev skal i løbet af max. fem minutter skrive en seddel med en liste over børns egne 10 vigtigste grundlæggende behov.
2. Gruppen tager en runde med alle børnenes lister, som lægges frem på bordet.
3. Dernæst skal gruppen prioritere mellem de ca. 40 forslag.

En del vil sikkert være gangangere, og dermed reduceres antallet af forslag. Gruppen skal diskutere sig frem til en enighed om resten af listen, som kun må bestå af i alt 10 forslag, som hele gruppen kan gå ind for, men også skal kunne begrunde valget af.

4. Listen renskrives som en slags dokument.
5. Alle gruppernes lister fremlægges og uddybes i klassen.
6. Klassen skal udgøre en slags "børneråd" og på baggrund af gruppernes forslag diskutere indholdet i og konsekvenserne af de enkelte forslag.
7. Børnerådet skal ud fra listerne nu udvælge de 10 allervigtigste grundlæggende behov. Udvælgelsen begrundes.
8. Børnerådets beslutning føres over på sit eget "officielle" dokument i en flot håndskrevet form.
9. Dokumentet kopieres og uddeles til forældre, lærere, andre klasser.
10. Gruppernes lister plus slutdokumentet hænges op i klassen.

Suppl. materialer:

Børn har egne rettigheder. Dansk 3/89

Med åbne øjne. Tekster om børns rettigheder. Dlf og Dansk UNICEF Komite 1990

Josefine Ottesen: *Det var hendes egen skyld*

6. klasse. Kliker. Klubber. Veninder. Hentydninger. Misundelse. Osv.

Det er bare så typisk, at det er banalt. Alt er tænkt og sagt før, og dog skal man igennem det samme hver gang. Ingen gider sige ordet pubertet, den tilstand som 6. klasse er fyldt af i skolen, efter skoletid, når som helst. Så det gør vi ikke her.

Men til denne tilstand hører nogle attituder, nogle samværsformer, nogle skarpe skel som kan være overordentligt svære at overskride eller acceptere, når man står midt i det. I 6. klasse. Det er benhård realitet som man siden hen enten fortrænger totalt eller giver en komisk drejning - som ret beset også er en slags fortrængning.

Josefine Ottensens novelle "Det var hendes egen skyld" er skrevet til denne tekst-samling.

I filmen og øvelserne gøres der en del ud af netop de benhårde relationer, børn kan have indbyrdes.

Opgave 1:

Novellens titel lægger umiddelbart op til en diskussion af begrebet skyld. Lad børnene drøfte forskellige former for skyld:

- juridisk skyld = at være skyldig
- skyld = gæld
- skyld = ansvar

Og dernæst bevidst eller ubevidst skyld. Som eksempel herpå kan man læse Bent Hallers novelle: De nøgne, hvor Marie er skyld i sin fars irritation, men hun kender ikke grunden. Er det så hendes skyld? Hvad er den egentlige grund til hans irritation?

Del klassen op i to grupper: *en drengegruppe og en pigegruppe*.

Hver gruppe skal snakke om, hvad der er spændende ved det modsatte køn. De må gerne komme med eksempler på enkeltpersoner. Hvad er latterligt ved det modsatte køn?

Brug stopursmetoden (se side 22) og fortæl evt. i mindre grupper (men stadig adskilt fra det modsatte køn) om:

1. en pinlig oplevelse du har haft med en dreng/pige, hvor du blev fløv.
2. en dejlig oplevelse du har haft med en dreng/pige, hvor du blev oplivet.

Hvis der er behov for meget mere stof, kan Nils Malmros-filmen "Kundskabens træ" være god til 6. klasse. Her sidder klassens piger og snakker om hvad de godt kan lide ved nogle af drengene. "Jeg kan godt lide Søren Roland, og det er fordi han lugter så godt!" Senere i filmen snakker en blandet drenge- og pigegruppe fra klassen om nogle af dem, der ikke er til stede.

"Hvad så med Elin?" Fnis- fnis. "Ved I ikke at hun er TRL?" Fnis - fnis. ????? "TRL" ????? "Hvad betyder det?" Fnis- fnis. "Det betyder da transportabel rejse-uder!" Enormt fnis. Nu er alle medsamme. Den eneste overhovedet der til sidst ikke ved hvad TRL betyder, er Elin selv. Og hun må som det ensomme offer nedværdige sig til at spørge klassens udskud, den senere succesombruste Klister, hvad TRL betyder.

Dybere kan man ikke synke, hverken i kammeraters eller egne øjne. Det er bunden.

Anjas status ændres med Thereses ankomst til klassen.

Der er altså en årsag, som kommer udefra. Anja kan for så vidt hverken gøre fra eller til.

Opgave 2:

- Beskriv Anja. Anja & Nicolaj. Anjas status.
- Beskriv Therese. Therese & drengene. Therese & pigerne. Thereses status.
- Beskriv klassens drenge. Hvordan de opfører sig hhv. før og efter sommerferien. Hvordan de opfører sig som gruppe under udflugten.
- Hvad skulle Anja have gjort for at bevare sin status?
- Hvad kan hun gøre nu for igen at kunne vende tilbage til klassen på en god måde?

Opgave 3:

- Skriv en anden slutning til novellen.
- Del klassen op i 4-mandsgrupper. Læs alle versioner op. Diskuter de ændringsforslag I har lavet, og hvad de gør ved historien.
- Hver gruppe skal vælge den bedste af de fire historier de har hørt. Den valgte historie læses op for hele klassen, og bagefter gøres der rede for gruppens begrundelser for indhold, ændringer osv.

Opgave 4:

Brug stopursmetoden en gang til.

Sæt jer i grupper og fortæl

- om en god hemmelighed
- om en dårlig hemmelighed

Når I har fortalt, skal I gå hen til jeres plads og skrive både den gode og den dårlige hemmelighed ned i jeres hæfte, eller på et stykke papir, som I kan tage med hjem til jeres dagbog derhjemme.

Torben Weinreich: Dæmonen

Novellen er skrevet til denne antologi. Man skal nok forberede sig på, at den skal læses i flere omgange, førend læserne/eleverne bliver helt fortrolige med den.

1. Det er vigtigt, at læreren under første oplæsning virkelig bemærker sig elevernes kropssprog og mimik. Det afslører deres umiddelbare tilgang til *det menneskevæsen* historien skildrer, og vil sandsynligvis være præget af ubehag og væmmelse helt ind til marven.

Lad eleverne sætte ord på deres ubehag. Fortælle, tegne eller vise, hvilke fornemmelser og associationer, de får under oplæsningen.

Men undlad at kommentere - eller værre endnu - at korrigere disse fornemmelser.

De er jo reelle nok og skal have lov til at være der. De skal blot komme til en eller anden form for udtryk og kan med fordel skitseres i stikordsform i venstre side af tavlen.

Lad det være godt med det. I første omgang.

2. Læs så historien igen. Men bed eleverne især lægge mærke til *kammeraternes* afvisende, tilintetgørende adfærd over for drengen. Vær opmærksom på elevernes kropssprog, som i denne omgang sikkert ikke vil være helt så opfyldt af krablende afsky som i 1. runde. Nogle andre træk i historien fænger. Nogle andre fornemmelser for drengen har måske allerede indfundet sig.

Snak igen med børnene om indholdet. Lad dem beskrive, hvilke følelser de nu kan registrere hos sig selv i relation til drengen. Notér deres beskrivelser i stikordsform på midten af tavlen.

3. Læs nu historien for 3. gang.

Her skal eleverne især lægge mærke til slutningens nære kropsmøde mellem *de to drenge*. Hvad sker der? Hvad gør det ved drengene? Hvad gør det ved læseren?

Læreren registrerer igen i stilhed elevernes kropssprog, nu som mere åbent, lyttende, mere afslappet og sandsynligvis også en anelse kærligt.

Eleverne skal igen gøre rede for deres følelsesmæssige reaktioner på oplæsningen, på drengenes udstråling og...?

De har ganske givet en lang række beskrivelser af denne histories besynderlige dæmon, der i en form for næsten metafysisk (men stiltfærdig) udladning sender den energi tilbage til læseren, som han selv modtog gennem vennens varme berøring.

Lad igen eleverne selv beskrive deres fornemmelser og følelser og skriv deres stikord op på tavlens højre side.

Opgave 1:

Det bliver nu en regulær opgave at sammenfatte elevernes stikord til nogle overordnede beskrivelser af drengen, af kammeraterne og af vennen. Her vil deres fysiske reaktioner være tilstrækkelig dokumentation for, hvilken udstråling de enkelte oplæsninger/tekstlag rummer.

1. Vores umiddelbare tilgang er væmmelse osv... og afvisning af dette hæslige væsen. Egentlig også dermed en accept af omgivelsernes adfærd. Og en manglende forståelse for vennens kropskontakt.

2. Dernæst lukker midterdelen måske op for en diskussion af kammeraternes reaktion. Er de for hårde? Hvorfor? Er deres adfærd naturlig eller ej? Hvorfor? osv.

En begyndende forståelse for væsenet som stakkel, dvs. medlidenhed og medynk pr. distance.

3. Her vil accepten af drengen sikkert tone mere frem. Vennens varme vil stråle ud gennem oplæsning og ubevidst fortolkning og have bredt sig til elevernes stikord på tavlens højre side.

Måske kommer en accept af, en forståelse for eller i alt fald en åbenhed over for en

fra starten helt umulig kontakt mellem tekstens hovedperson og læseren. Og/eller mellem titlen og teksten.

Der kan den egentlige tekstanalyse så begynde - hvis man ønsker det. Man kan også sige, at reaktionerne på de tre oplæsninger i sig selv har en fortolkende dimension, som synliggøres af de tre "lag" på tavlen. 1) det umiddelbare indtryk, 2) miljø, adfærd, personernes indbyrdes relationer og reaktioner, 3) hovedpersonernes indre dynamik, deres evne til at udvikle sig og dermed læseren, så den ny erkendelse går i et med en forståelse af et almenmenneskeligt problem.

Så langt er man i nogle tilfælde nødt til at gå for at opnå denne gnist der skal tænde, for at en litterær figur kan få tilstrækkelig krop og sjæl til at blive levende.

Opgave 2.

Og endelig spørgsmålet til eleverne:

Hvad lærte vi *egentlig* af dette her?

Det lyder som om det kræver et voldsomt tidsforbrug at arbejde på denne måde. Det er naturligvis individuelt, men det tager i første omgang kun de tre oplæsningers tid og dialogerne mellem hver oplæsning plus sammenfatningen til slut. Derefter er tidsforbruget afhængigt af, hvilke bearbejdningsopgaver man stiller eleverne.

Opgave 3.

Eleverne får som gruppe- eller hjemmearbejde den opgave at dykke dybere ned i tekstens enkeltdelen. Evt. sammenligne med andre tekster/film. De skal sætte sig i a) drengens b) vennens c) kammeraternes sted. De skal vælge at skrive digte, dagbogsnotat, breve, artikler til et ungdomsblad eller lignende. Enten med drengen, vennen eller "klassen" som jeg'et eller hovedpersonen.

Meget anvendelige og anbefalelsesværdige skriveteknikker og teksttyper findes i de efterhånden mange materialer om skrivepædagogik, der er kommet de senere år.

F.eks.

Eva Tverskov: At skrive sætter spor. Dlf's forlag 1990

Erik Skjøtt Andersen, Claus Detlef, Jens Raahauge: Sæt ord på din verden, bd. 1-3, Dlf's forlag 1991

Også her kan et fagsamarbejde med religion/kristendom anbefales, idet tekstens univers uvægerligt peger videre mod en bearbejdelse af personlige livsytringer og etiske overvejelser. Det er jo ikke en spøgelseshistorie vi har med at gøre, men en modsætningsfyldt kriseberetning.

Anne Mette: Digtene "I sengen om natten" og "Fyraften"

Digtene runder antologien af. De beskriver i enkle ord et par situationer, der forekommer typiske i et incestbarns liv: de nådeløse nætter og den hjemlige hyggeaften i familiens skød, hvor alt sker på lånt tid.

Disse sitrende kontraster kan børn på mellemtrinnet godt drøfte.

Hvordan mon det er at være barn under sådanne forhold?

Klassen vil sandsynligvis have mange spørgsmål om emnet - uden for selve digtene - og i dette tilfælde er den vigtigste læreropgave at besvare disse spørgsmål så personligt og ærligt som muligt, men naturligvis også med forståelse for de kompleksiteter, som tragedier af denne type er udtryk for.

Det er også vigtigt at understrege over for børnene, at ofre for vedvarende seksuelle overgreb ikke konstant går og tænker på alt det, de er udsat for. Det er end ikke sikkert, de selv synes det er forfærdeligt. De har jo ofte vænnet sig til det og tror det hører med til livet. Men de synes det er pinligt og flovt, når det går op for dem, hvad det er der foregår.

Som voksne vil de ofte have store vanskeligheder med at få bearbejdet alt det, de har fortrængt, og som forhindrer dem i at leve et ordentligt liv sammen med andre mennesker. Men det lykkes heldigvis for de fleste efterhånden at få helet sårene.

Citat fra et incestoffer: "Ingen der ikke har prøvet det, kan sætte sig ind i hvordan det er. Ingen andre end incestofre selv kan derfor skrive om incest. Det må nødvendigvis blive privat - og opfattes måske som *for* privat - for ellers bliver det ikke vedkommende."

Vejledning til arbejdet med ØVELSERNE

Del 1: at lytte til kroppens signaler

Som introduktion til arbejdet med film og øvelser skal klassen diskutere, hvad det vil sige, at MIN KROP ER MIN. Hvad vil det sige, at passe på den. Snak om ansvar-lighed på det fysiske plan: mad, renlighed, sport osv, og på det psykiske/følelsesmæssige plan, om ret til at have forskellige følelser, om ret til at blive elsket og holdt af.

1. JA-/NEJ - FØLELSER.

Formål: At lære børnene at identificere ja- og nej-følelser.

Rammer: Der skal være god plads, børnene skal arbejde dels individuelt, dels sammen to og to og endelig i små grupper.

Obs til læreren: Det er vigtigt at fastholde at vi har forskellige ja- og nej-følelser. Der er ingen rigtige eller forkerte svar.

ØVELSER:

1A: Børnene skal gå sammen to og to. De skiftes til at give hinanden massage forskellige steder på ryg og skuldre. De skal mærke om det giver en ja- eller en nej-følelse.

Hvor/hvordan mærker de en ja- eller nej-følelse i kroppen? Øvelsen kan udbygges med forskellige måder at massere hinanden på, klappe, klø osv.

1B: Børnene skal gå sammen to og to. De skal stille sig ryg mod ryg. 1'eren fortæller 2'eren om en ja-følelse, han/hun har oplevet. De skal fortælle i nutid, - hvem, hvornår og hvordan.

EKS: "Jeg får en ja-følelse, når min ven fortæller mig en hemmelighed, når vi sidder alene på værelset. Jeg mærker ja-følelsen som varme i maven." Derefter er det 2'eren tur.

Efter at begge har prøvet et par gange skiftes til nej-følelserne.

1C: Børnene skal hver skrive på en seddel:

1. Nogle eksempler på ja-følelser de kender.
2. Nogle eksempler på nej-følelser de kender.

Sedlerne samles i hver sin pose eller lignende. Klassen deles i mindre grupper. Hver

gruppe trækker en seddel fra hver pose. Gruppen kan vælge mellem at lave tegninger eller collager suppleret med små skrevne historier/digte - en med ja-følelserne og en med nej-følelserne.

Resultaterne hænges op i klassen og de diskuteres.

1D: Startes som 1C. Børnene går sammen i mindre grupper, som hver trækker nogle ja-følelser. De forbereder rollespil om dem. Rollespillene vises for de andre grupper. Efter hvert rollespil udveksler de erfaringer med den slags ja-følelser. Gør det samme med nej-følelserne.

Opsamling: Snak i klassen om, hvad der er nemmest at mærke: ja- eller nej-følelser. Hvad er det nemmest at give udtryk for?

2. HVORDAN SIGER JEG JA OG NEJ?:

Et ja og et nej kan siges og vises på mange forskellige måder. Det kan i nogle situationer være vigtigt at kunne sige et overbevisende og myndigt nej - et der både kan høres og ses. Vores krop har sit eget sprog. Den "snakker altid med". Det er vigtigt at lære kroppens sprog at kende, så der kan komme overensstemmelse mellem, hvad den viser, og hvad vi faktisk siger. Snak om kropssprog og specielt, hvordan et myndigt nej ser ud i forhold til et vagt nej og et myndigt ja i forhold til et.... osv. Her er eksempler på, hvordan de kan se ud:

Kropssprog	Myndigt nej	Vagt nej	Myndigt ja
kropsstilling	rank	sammenfalden	rank
ansigtsudtryk	alvorligt	usikkert	smilende
øjeblikkontakt	øje til øje (roligt)	kigger væk	øje til øje
hoved	ryste	på skrå	nikke
armene	langs siden (roligt)	hængende	omfavnende/udstrakte
ord	NEJ!	tjaa/næh	JA!
tone	hård og mørk	tøvende	blød og lys
styrke	højt og tydeligt	lavt/utydeligt	højt og tydeligt
gentagelse	sig Nej! igen	ingen	sig JA! igen

Måske har børnene nogle andre eller flere forslag. De enkelte punkter kan selvfølgelig skifte fra situation til situation og fra barn til barn, men disse vejledende forslag er vigtige.

Det kan være en idé efter samme model at prøve at beskrive, hvordan et myndigt ja ser ud i forhold til et vagt.

Formål: At give børnene mulighed for at udtrykke ja- og nej-følelser verbalt og kropsligt.

Rammer: Børnene skal være sammen to og to. Der skal være god plads.

Obs til læreren: Du skal være der til hjælp hvis der er brug for det - og ellers holde dig i baggrunden. Husk at understrege at vi alle føler forskelligt, så der findes ingen rigtige svar.

ØVELSER:

2A: Børnene går sammen to og to og eksperimenterer med, hvor mange forskellige måder man kan sige ja eller nej på: højt, lavt, tøvende, indbydende osv. De skiftes. De prøver at få overensstemmelse mellem stemmeføring, kropsudtryk og det der bliver sagt. Den anden hjælper til og skal ikke acceptere et forslag der er tvetydigt.

2B: De går sammen to og to. De vælger en 1'er og en 2'er.

1'eren starter med at give 2'eren kommandoer/spørgsmål, 2'eren skal mærke efter, om det giver en ja- eller nej-følelse, og så give udtryk for det.

Hun/han skal forsøge at bruge skemaet med "myndigt ja og nej".

Det følgende er eksempler på kommandoer/spørgsmål der kan stilles:

Giv mig din blyant, min er knækket. Kom, og lad os snuppe den drengs bold. Vil du have halvdelen af min chokolade? Må jeg være med til at spille bold? Gi' mig den tier eller du får tæv! Du skal rydde op på dit værelse i en uge - ellers sladrer jeg. Kom lad os hugge noget slik henne i kiosken på hjørnet. Vil du hjælpe mig med lektierne? Vil du være min ven? Vil du være min kæreste? Du får tæv, hvis du sladrer. Jeg har en hemmelighed, du må love mig ikke at sige den til nogen.

Så bytter de roller.

2C: Introduktionen er som i 2B, men nu skal spørgeren lege en voksen:

Vil du med i Tivoli? Kys nu (sure) tante Olga goddag. Ryd op efter din lillesøster (6 år), det er jo dig der er den store. Vil du have flere lommepenge? Du skal tage opvasken hele ugen, så får du flere lommepenge! Hent lige mine smøger! Vil du sove længe i morgen og have morgenmad på sengen? Du skal passe de små i aften! Lav dine lektier nu! Har du lyst til at holde fest? Du skal gøre din del af arbejdet her hjemme.

Her bytter de også roller.

Opsamling: Til alle øvelserne:

Snak i klassen om, hvad der er nemmest at mærke: ja- eller nej-følelser. Hvad er det nemmest at give udtryk for?

3. HVAD HVIS.....

Formål: At give børnene en mulighed for at få støtte til at udtrykke deres følelser i forskellige situationer.

Rammer: Børnene skal arbejde i grupper på tre.

Obs til læreren: Find evt selv nogle, der er relevante i forhold til dine elever eller lad børnene selv gøre det.

ØVELSER:

3A: Børnene vælger sig i grupper på tre. Der vælges en 1'er, en 2'er og en 3'er. 1'eren er spørger, 2'eren er sig selv og 3'eren skal hjælpe 2'eren. Hjælpen gives i form af idéer/spørgsmål, men hjælperen må ikke bestemme hvad 2'eren skal føle eller gøre.

1'eren læser et HVAD HVIS.....eksempel op og spørger:

Hvad ville du føle?

Hvad ville du gøre?

2'eren mærker efter og svarer og henter evt. hjælp og gode idéer fra 3'eren.

Følgende er eksempler på HVAD HVIS - situationer.

- 1) Hvad hvis du har glemt din madpakke og din mor kommer hen på skolen for at aflevere den til dig. Du sidder i klassen sammen med alle dine kammerater, da hun kommer for at aflevere den. Så ser hun, at du har en sort plet på kinden. Hun spytter på fingeren og tørrer pletten af.
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 2) Hvad hvis dine forældre holder fest, og alle er lidt fulde. Din mor siger: "Kys onkel farvel!" - og han er bare rigtig fuld.
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 3) Hvad hvis du havde fået dit højeste ønske opfyldt - en hundehvalp. Aftalen havde været at du skulle gå med den hver dag efter skole, og nu gad du ikke mere.
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 4) Hvad hvis en klassekammerat spurgte om du ville med på æblerov i din lærers have?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 5) Hvad hvis din familie har planlagt en tur, og du har mere lyst til at være sammen med en af dine kammerater?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?

- 6) Hvad hvis du skal på week-end hos din mormor som du godt kan lide, men hvor der også er lidt kedeligt?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 7) Hvad hvis du får at vide at en af dine bedste venner bag din ryg har sagt, at han/hun synes at du er dum, til nogle andre fra klassen?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 8) Hvad hvis du var inviteret til fest hos én fra klassen, og én du var forelsket i også var inviteret. Din bedste ven var ikke inviteret og spurgte dig om I ikke hellere skulle være sammen?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 9) Hvad hvis du sidder på en bæk i parken, og en fuld mand sætter sig ved siden af dig og begynder at snakke med dig?
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?
- 10) Hvad hvis du sidder ned i bussen på vej hjem efter en lang hård dag i skolen. Der er ikke flere siddepladser. En gammel dame står ved siden af dig og siger til en dame bagved dig: "Det er også for galt, at børn nu om stunder ikke tager hensyn til de gamle!"
Hvad ville du føle?
Hvad ville du gøre?

Opsamling: Diskuter i klassen, hvilke eksempler det var sværest at svare på og hvorfor.

3B: Vælg de eksempler ud der har størst relevans for dine elever eller find selv på nogle.

Elerverne vælger sig i grupper på tre. Hver gruppe får en HVAD HVIS.. som de forbereder som rollespil for de andre. Eller de får den samme, som de så giver hver deres bud på.

Rollespillene vises for de andre.

Opsamling: Snak i klassen om, hvorfor det nogle gange kan være svært i handling at følge det, man føler?

Og hvorfor det er vigtigt at blive bedre til at turde følge det.

Del 2: at lære sin angst at kende og tackle den

4. HVAD ER DU BANGE FOR?

Om at være bange: Det er vigtigt at få sat ord på det man er bange for. At snakke om det man er bange for, kan undertiden afhjælpe angsten, i hvert fald kan det hjælpe til at kunne rumme den.

ØVELSE 4A:

Formål: At hjælpe børnene til at få formuleret og snakket om, hvad der kan gøre dem bange.

Rammer: Enten hele klassen eller i mindre grupper.

Obs til læreren: Legaliser og understreg nødvendigheden af at snakke om, hvad man er bange for. I andres øjne kan det synes ligegyldigt, men for den der er bange er det altid stort. Respektér dette.

ØVELSEN: Snak om, hvad børnene er bange for. Snak om, hvad man kan gøre, når man er bange.

Opsamling: Hvis det optager børnene meget, så lad dem lave collager eller tegninger og skrive digte om: "HVAD ER JEG BANGE FOR!" - mindst en af hver. Lad dem lave dem alene eller i små grupper, så der bliver et varieret udbud. Hæng dem op i klassen og tal om dem.

ØVELSE 4B:

Formål: At hjælpe børnene til - med støtte og opbakning fra en kammerat - at få formuleret og snakket om konkrete oplevelser, der har gjort dem bange. Og at få idéer til handlemuligheder.

Rammer: Børnene skal være sammen to og to og sidde ryg mod ryg. Lad dem vælge en, de er tryk ved.

Obs til læreren: Det at sidde ryg mod ryg har flere formål. Dels kan det opleves som opbakning og støtte, dels kan det være nemmere at snakke, når der ikke er øjenkontakt. Læreren skal ikke lytte, men være i nærheden hvis der er brug for hjælp.

ØVELSEN: Parrene sætter sig spredt i lokalet. De vælger en 1'er og en 2'er. 1'eren

starter. Han/hun skal huske en konkret situation, hvor han/hun har været bange, og så fortælle om den til 2'eren.

Bagefter bytter de roller. De kan evt. snakke flere situationer igennem.

Opsamling: Snak i klassen om det har været rart, svært eller OK at snakke om det de er bange for. Om de har fået fortalt noget, de ikke har fortalt om før, og om hvordan det i det hele taget har været.

ØVELSE 4C:

Formål: At hjælpe børnene til at få noget af det frem i lyset de er bange for, og få idéer og hjælp til det.

Rammer: Børnene deles op i små grupper. Der skal være plads til at arbejde uforstyrret.

Obs til læreren: Sortér ikke noget fra. Alt er legalt, også selvom der kun er en enkelt der er bange for det.

ØVELSEN: Alle skriver sedler om situationer, hvor de har været bange - én situation på hver seddel. Saml sedlerne sammen. Børnene deles i små grupper. Hver gruppe trækker en seddel og forbereder et rollespil. Gruppen kan evt. også vise et løsningsforslag til situationen.

Opsamling: Rollespillet vises for de andre. Er der andre der kender noget lignende? Og hvad kan man gøre i situationen?

5. OM GRÆNSER:

Grænser i forhold til omverdenen er noget vi alle har, men vi er ikke altid opmærksomme på dem. De er heller ikke alle synlige. Én er dog - vores fysiske grænse, nemlig vores hud.

Så har vi andre grænser som er mere energetiske eller psykologiske. Vi har forskellige grænser for, hvor tæt vi synes det er rart at have far, mor, fremmede, en nabo, truende fremmede, forskellige venner, forskellige dyr osv. Det vil være forskelligt fra menneske til menneske, hvor disse grænser er.

I vores samfund opdrages vi ikke til at tage hensyn til vores personlige grænser. Vi opdrages i højere grad til at være høflige og pæne. Det er vigtigere at børnene høfligt kysser tante Olga, der lugter ud af munden, godnat, end at de får lov til at mærke deres modvilje og bare sige godnat. Når vi siger til børnene de skal det, beder vi dem faktisk om at overskride deres grænser.

Grænserne er vigtige, de er der bl.a. for at advare os i farefulde situationer.

EKS: Hvis vi går på gaden og møder en stor hund, og den begynder at vise tænder og knurre, trækker vi os automatisk et stykke tilbage. Vi beskytter os, gør

afstanden større - sikrer vores grænse - så vi kommer uden for farezonen.

Grænser er altså noget vi har bl.a. for at beskytte os mod noget ubehageligt. Jo mindre vi opdrages til at trække grænser, jo mindre er vi opmærksomme på dem. Det kan betyde, at vi kommer til at foretage os ting og være i situationer vi ikke har lyst til. Det er vigtigt at blive opmærksom på egne grænser og at bemærke de små signaler vores krop giver os på nej-følelser, så vi ikke værner os til at være dem overhørige.

Noget af det vi kan gøre for at holde vores grænser, er at flytte os fra situationer/mennesker vi ikke har lyst til at være tæt på.

ØVELSE 5:

Formål: At børnene bliver mere opmærksomme på, at de har grænser i forhold til andre mennesker, og at de er forskellige.

Rammer: Børnene deles i to grupper, og der skal være god plads til hver gruppe.

Et barn skal være hovedperson. De andre skal være personer i forhold til ham/hende. EKS: far, mor, tante, søskende, en lærer, en der truer med tæv, en gammel kone der lugter af tis, en nabo, lægen, en narkoman, en han/hun er forelsket i, hans/hendes bedste ven.

Rollerne aftales og uddeles på forhånd.

Der skal bruges papir og blyant i hver gruppe.

Obs til læreren: Du skal sikre at børnene forstår, hvad der menes med grænser og nødvendigheden af at have dem, inden de går igang med øvelsen.

ØVELSEN: Hovedpersonen stiller sig for enden af rummet. Han/hun skal så placere de andre i rummet én efter én i en afstand, som passer. Det skal være sådan at det stadig er rart for hovedpersonen at stå der hvor han/hun står. Hovedpersonen skal give sig god tid og blive ved med at flytte på personerne. Det nemmeste er nok at tillægge personerne forskellige følelser - en sur nabo, en venlig lærer osv.

Når alle personer er på plads tegnes/skrives placeringen op. Et nyt barn vælges til hovedperson, og de nye roller deles ud.

Opsamling: Lad børnene sammenligne deres tegninger. Spørg dem om de gjorde nogle nye opdagelser med hensyn til deres personlige grænser. Lad dem de næste par dage være opmærksomme på deres grænser. Snak om det nogle dage efter og hør, hvilke iagttagelser de har gjort.

6. HVILKE ORD BRUGER VI?

OM FRÆKKE ELLER FORBUDTE ORD: Der findes mange forskellige ord, der betegner de mere intime dele af vores krop. Forskellige mennesker bruger forskellige ord om den samme ting f.eks.: penis, pik, ormen, tissemand, dillermand, den lille

mand osv. På trods af større frigjorthed er der stadig megen blufærdighed og forbudthed omkring disse betegnelser. Det er vigtigt at respektere denne blufærdighed, men også vigtigt at få etableret en stemning, hvor det kan blive muligt at tale om emner som kræver brug af disse ord.

ØVELSE 6:

Formål: At afmytologisere 'frække ord' ved at gøre det åbent. Legalisere generthed og øge respekten og forståelsen for den forskellige brug af ord.

Obs til læreren: Der kan komme meget fnis og grin her. Det er vigtigt ikke at blive moralsk. Sæt i stedet for nogle ord på og sig højt, at de nok synes det er frækt, og at det kan være fordi de bliver generte.

ØVELSEN: Skriv på tavlen alle de ord børnene kender for numse, drengenes kønsdele, pigernes kønsdele, mund, bryster. Lad børnene hver især skrive op, hvilke ord de bedst kan lide at bruge.

Hvilke ord bruger lægen, mor, far, små søskende, bedsteforældre, osv.

Hvorfor bruger vi så forskellige ord?

Opsamling: Lad børnene sammenligne de forskellige nedskrevne ord. Snak om hvorfor der findes så mange forskellige betegnelser?

Hvorfor kan det være vigtigt at finde nogle fælles ord.

7. SKYLD OG ANSVAR

ANSVAR: Forældrene har ansvaret for deres børn til de er 18 år. De har det overordnede ansvar for at barnet får føde, kærlighed og omsorg. At barnet tilegner sig diverse færdigheder og får lærdom. De har ansvaret for at der ikke sker det noget, og hvis der sker det noget, så at tage sig af det. Efterhånden som børnene vokser op, overdrages ansvaret mere og mere til dem selv.

Man kan se på udvikling som det at vi langsomt overtager ansvaret for os selv. Vi bliver ansvarlige for at: gå på toilettet, spise selv, tage tøj på, sige hvad vi kan lide og ikke lide, lave lektier, osv. Forældrene har stadig det overordnede ansvar, men de overdrager mere og mere af ansvaret til barnet.

Ansvar kan det være svært at diskutere. Men det er vigtigt i klassen at tale om, hvilke områder og situationer børnene kan tage ansvar for og hvilke ikke. Hvilke områder og situationer man kan klare som barn, og hvilke man skal have hjælp til.

ØVELSE 7:

Formål: At hjælpe børnene til at blive mere opmærksomme på at der eksisterer børneansvarsområder og voksenansvarsområder.

Rammer: Denne øvelse kan udføres enten i hele klassen eller som individuel opgave.

Obs til læreren: Vær her opmærksom på de forskelligheder der kan være fra familie til familie og fra barn til barn. Acceptér disse forskelligheder og lær børnene at gøre det samme.

ØVELSEN: Børnene skal her vurdere, hvilke situationer de synes de kan/skal tage ansvar for. Giv følgende eksempler:

At pakke din skoletaske; at lave mad hver dag; at rydde op på dit værelse; at pudse din cykel; at lappe din cykel; at sy knapper i; at passe din lillebror hver aften, mens dine forældre arbejder; at lave mad 1 gang om ugen; at støvsuge i stuen; at passe dit kæledyr; at tage tøj på; at vaske dit tøj; at tage opvasken hver dag; at få sund mad; at klare de store børn, der driller og slår dig; at din spejderfører, fodboldtræner eller svømmelærer skælder urimeligt ud og rusker dig; at nogle store børn truer dig til at aflevere dine lomme penge til dem, og siger at hvis du sladrer får du bank.

Opsamling: Hvis denne opgave er løst individuelt, er det ekstra vigtigt med opsamling i klassen.

Sammenlign de forskellige besvarelser, og diskuter forskellighederne med behørigt hensyn til forskellige familieforhold.

MERE OM SKYLD OG ANSVAR: Eksempler hvor børn bliver udsat for fysisk, psykisk eller seksuel vold eller overgreb, eller skal være voksne og tage ansvar for de voksne. Dette viser situationer hvor barnet absolut ikke har noget ansvar, og hvor det i stedet har hårdt brug for hjælp fra en ansvarlig voksen.

Overgreb er ofte forbundet med situationer, hvor børn har gjort noget forbudt eller forkert. Hvis de bliver slået, har de måske larmet, eller ikke taget opvasken el. lign. Hvis de har været ude for en børnelokker, er de måske gået med en fremmed, har været på et forkert sted på et forkert tidspunkt osv.

Selvom det ikke er tilfældet, kan børn indirekte lave koblingen: 'Det er mig, der er forkert, det er min skyld'.

Mekanikken i børnene er således, at i og med, at det er de voksne der ved og siger, hvad der er rigtigt og forkert, er det også svært for et barn at forestille sig, at det er de voksne, der gør noget forkert - ergo 'må det være mig, der er noget i vejen med'.

DEFINITION PÅ SEKSUELLE OVERGREB FRA FILMEN: Der er tale om et seksuelt overgreb når nogen giver dig en nej-følelse ved enten at tage dig på brysterne, enden, skridtet, hvis du er en pige - tissemanden og enden, hvis du er en dreng - eller får dig til at berøre eller se på disse dele af deres krop.

Ligegyldigt, hvad et barn måtte have gjort er der intet, der retfærdiggør fysiske, psykiske eller seksuelle overgreb.

Der er også tale om overgreb, når et barn kommer til - eller tvinges til - at overvære fysiske, psykiske eller seksuelle overgreb på andre børn. Barnet vil også her kunne opleve skyld og ansvar, en følelse af at burde have afhjulpet eller forhindret det skete.

8. VOKSENANSVAR.

ØVELSE 8:

Formål: At få børnene til at reflektere over, hvad de ville gøre i situationer, der klart ikke er et børneansvarsområde.

Rammer: Denne øvelse kan enten bearbejdes i hele klassen og/eller som stil, hvor børnene vælger en 'hvad hvis' som så besvares.

Obs til læreren: Det er vigtigt at du her går ind og skelner mellem voksen- og børneansvar.

ØVELSEN: HVAD - HVIS EN AF DINE KLASSEKAMMERATER FÅR TÆV?
Du kender ham, som en der aldrig piver eller græder, når der sker ham noget - han kan klare alt. Han har tit blå mærker, men han siger altid han er faldet. Du er hjemme hos ham. Mens I sidder og snakker, kalder forældrene på ham. Han går alene ind til dem, og du hører han bliver skældt ud over at han ikke har vasket op. Du hører at han får bank, ikke bare en på hovedet, men rigtig bank. Da han kommer tilbage, lader han som ingenting. Han spørger om I skal gå ud.

Hvad ville du føle?

Hvad ville du gøre?

HVAD - HVIS EN VEN BLEV UDSAT FOR SEKSUELT OVERGREB? En pige/eller dreng du kender er gået med en mand han/hun havde sagt nej til et par gange, for at se video. Mens de ser den vil han have ham/hende til at røre ved sin tissemand. Han/hun gør det, selvom han/hun ikke har lyst. Bagefter får han/hun penge og bliver spurgt, om han/hun vil komme igen. Han/hun har ikke sagt det til andre end dig.

Hvis skyld er det?

Hvad skulle han/hun have gjort?

Skal det fortælles?

Hvorfor?

Hvorfor ikke?

Til hvem?

Opsamling: Den fælles opsamling skal indeholde diskussion af, hvad en god/ansvarlig voksen er, og hvad en dårlig/uansvarlig voksen er.

9. FREMMEDE.

Om fremmede: Alle børn får at vide at de ikke må gå med fremmede. De fleste ved også at børnelokkere ser helt almindelige ud. Til trods for dette trives myterne om luskede mørkemænd.

ØVELSE 9:

Formål: At øge børnenes bevidsthed og opmærksomhed omkring det, at der kan være forskel på deres viden og deres forestillinger. At arbejde med virkelighed og myter.

Rammer: Kan enten foregå i klassen eller i mindre grupper.

Obs til læreren: Til denne øvelse skal du bruge billedmateriale af forskellige mænd og kvinder, som du selv ved hvem er. Som dækker fra rare bedstemor/far-typer til snuskede mænd og kvinder.

ØVELSEN: De forskellige billeder nummereres. De fremlægges et ad gangen. Børnene svarer ved hvert enkelt billede på følgende:

Hvad er din umiddelbare reaktion?

Tror du denne mand/kvinde kunne være til fare for dig?

Hvorfor det? Hvorfor ikke?

Når alle billeder er set og vurderet, udveksler børnene deres svar enten i gruppen eller i klassen.

Opsamling: Snak i klassen om hvorfor de tror, at de netop har valgt dem, de har, som børnelokkere.

Snak om hvor svært det kan være at aflive myter.

Del 3: at lære at bede om hjælp.

OM HEMMELIGHEDER: Hemmeligheder er en vigtig del af overgreb. Og da der ofte er skyld og skam forbundet med disse, er det næsten uoverskueligt at fortælle om dem. Det kan derfor være vigtigt at introducere 'gode og dårlige hemmeligheder'. Gode hemmeligheder kan f.eks. være: gaver i forbindelse med jul og fødselsdage; en aftale om at ville overraske en anden; dem man har med kammerater om hvad der er ens højeste ønske, eller hvem man godt kan lide

Dårlige hemmeligheder kan f.eks. være: hvis man har ødelagt noget, der tilhører en anden og ikke tør fortælle det; hvis man har løjet og har det dårligt med det; hvis nogen har gjort noget ubehageligt ved én, og man ikke tør fortælle det; hvis man har oplevet, at nogen har gjort noget ved andre, og man ikke tør sige det; hvis man har

gjort noget, man ved man ikke må, og der måske er sket noget mere, som man så ikke tør fortælle.

Hvis man bærer på 'dårlige hemmeligheder' er det næsten sikkert, man har brug for hjælp under en eller anden form.

10. GODE OG DÅRLIGE HEMMELIGHEDER

ØVELSE 10A:

Formål: At lære børnene at skelne mellem gode og dårlige hemmeligheder.

Rammer: Denne øvelse foregår dels i smågrupper, dels i hele klassen.

Obs til læreren: Det er vigtigt, at du inden denne øvelse har taget en snak med børnene om begrebet gode og dårlige hemmeligheder.

ØVELSEN: Børnene skal gå i smågrupper, hvor de skal skrive op:

Hvad er gode og dårlige hemmeligheder?

De skal - med udgangspunkt i de eksempler de har fundet frem - snakke om, hvad der kan gøres ved de dårlige hemmeligheder.

Opsamling: Hele klassen samles. Forskellige eksempler på gode og dårlige hemmeligheder skrives op på tavlen. De diskuteres og evt. nye forslag til hvad der kan gøres ved de dårlige hemmeligheder, tages op.

ØVELSE 10B:

Formål: At give børnene mulighed for at snakke om nogle af deres dårlige hemmeligheder, og få støtte fra andre til at gøre noget ved det.

Rammer: Denne øvelse foregår i smågrupper, og der skal være plads nok til en vis fortrolighed.

Obs til læreren: Hvis du vurderer, at enkelte elever sidder med store dårlige hemmeligheder, kan du gøre dette til en individuel opgave, hvor de hver for sig skriver om dårlige hemmeligheder.

ØVELSEN: Udgangspunktet er eksemplerne fra øvelse 10A. Lad børnene i smågrupperne bl.a. diskutere:

Hvorfor tror I, at han/de ikke fortalte det til nogen?

Hvem var skyld i, at det skete?

Kender du fra dig selv eksempler på ikke at turde fortælle om dårlige hemmeligheder?

Hvis I vælger at fortælle om dårlige hemmeligheder, så snak også om hvad I kan gøre for at få hjælp til dem. Hvis I ikke ved det, så hent læreren eller tag det op i klassen.

Opsamling: Opsamlingen vil være meget afhængig af, hvad der er sket i smågrupperne. Men der skal være mulighed for at dele nogle af de dårlige hemmeligheder med hele klassen, hvis der er behov for det. Og det skal tjekkes, om der sidder elever, der har brug for gode råd eller hjælp til et konkret problem.

11. AT FÅ HJÆLP.

OM AT FÅ HJÆLP: Alle kan komme i en situation, hvor man har brug for hjælp fra andre. Det er dog ikke altid nemt at få den hjælp, man har brug for.

ØVELSE 11A:

Formål: At lære børnene at være mere direkte, når de beder om hjælp.

Rammer: Denne øvelse foregår dels i klassen og dels i smågrupper.

Obs til læreren: Se under opsamling. Hvis du oplever at det bliver for kunstigt med "de rigtige sætninger" til sidst, kan du overveje udelukkende at tage diskussionen i klassen.

ØVELSEN: Diskuter først i klassen, hvordan vi kan signalere at vi har brug for hjælp, f.eks. ved at græde, surmule, skrige, lave larm, krybe sammen eller ind til en.

Så skal børnene i smågrupper diskutere:

Hvad har en anden person brug for at vide, hvis vi ønsker at han eller hun skal hjælpe os.

Hvorfor er det vigtigt at være direkte når man vil have hjælp?

Opsamling: Grupperne fremlægger hvad de er nået frem til. Herunder er det vigtigt at følgende kommer med: Hvad føler jeg? Hvad er mit problem? På hvilken måde har jeg brug for hjælp?

Mere om at få hjælp: Et af problemerne ved at få hjælp kan være, at man savner ordentlig lydhørhed fra den, man søger hjælp hos.

Vi har alle mange følelser, tanker, idéer og kreative gøremål, der kan kvæles i andres negative kommentarer eller afledende og nedgørende bemærkninger.

Det kan påvirke os i sådan en grad, at vi ikke får bedt om den hjælp vi har brug for.

Nogle gange kan det lykkes at gøre noget ved det på stedet, ved f.eks. at sige 'Du skal høre på mig, det er vigtigt for mig', eller ved at svare igen. Men ofte er der

brug for derudover at snakke med nogen, man har tillid til for at få opbakning og hjælp.

ØVELSE 11B:

Formål: At lære børnene at identificere "afledende og nedgørende bemærkninger" og hjælpe hinanden til at tackle disse.

Rammer: Arbejde i klassen og i grupper.

Obs til læreren: Hvis dette optager børnene eller dig meget, kan øvelsen evt. spredes over flere gange. Eleverne kan samle på "afledende bemærkninger" over et stykke tid og så arbejde ud fra de konkrete, friske eksempler.

ØVELSEN: Start med at præsentere børnene for 'afvisende og nedgørende bemærkninger' som: det har vi ikke tid til nu; jeg tror ikke på dig; det er en dum idé; det er din skyld; er du åndssvag? hvor er du underlig.

Tag en kort snak om oplægget og lad så børnene gå i små grupper. Stil spørgsmålene: Har du nogensinde prøvet gerne at ville fortælle andre om ting, idéer, følelser eller et problem, men lod være fordi du troede, at de ville afvise dig eller nedgøre dig? Eller har du eksempler på at du er blevet afvist eller nedgjort?

Lad dem hver især finde eksempler frem, som de fortæller de andre i gruppen om. Gruppen vælger et eller to eksempler ud, som de prøver som rollespil. Der må gerne være forslag til løsning i spillet.

Opsamling: Vis rollespillene i klassen og snak om dem.

Mere om at få hjælp: Alle kan komme i situationer, hvor der er brug for hjælp. Nogle gange har man brug for hjælp fra klassekammerater, andre gange fra voksne. Der er dog nogle problemer, som kammerater og almindelige voksne ikke kan klare for os. Her kan det være nødvendigt med hjælp fra professionelle hjælpere: læger, børnetelefonen, sundhedsplejersker, psykologer, terapeuter.

Det burde ikke være spor flovt, men der hersker desværre mange fordomme.

ØVELSE 11C:

Formål: At få børnene til at blive opmærksomme på deres hjælpere, både personlige og professionelle, og lave en liste over dem.

Rammer: Børnene skal arbejde individuelt, men i klassen.

Obs til læreren: Hvis du oplever fordomme i klassen omkring brug af professionelle hjælpere, så tag det op. Lægen er måske en af de hjælpere der er færrest fordomme

omkring. Brug eksempler fra filmen, som bl.a. viser nogle børn, der havde brug for professionel hjælp. Det er nødvendigt, at du forinden har orienteret dig om hvilke lokale hjælpeforanstaltninger der er.

ØVELSEN: Snak i klassen om situationer, hvor børn kan have brug for hjælp. Snak om; hvornår der er tale om situationer

- 1) hvor ens venner kan hjælpe
- 2) hvor voksne man har tillid til skal hjælpe
- 3) hvor professionelle skal hjælpe.

Lad børnene lave deres egen personlige liste over deres hjælpere. Den skal indeholde både børnehjælpere, voksenhjælpere og professionelle hjælpere.

Opsamling: Tjek at alle har hjælpere. Se den næste øvelse.

ØVELSE 11D:

Formål: At præsentere for børnene hvad man gør, hvis man har brug for hjælp til en stor dårlig hemmelighed.

Ramme: Børnene skal være i grupper på 3-4.

Obs til læreren: Her kan det være nødvendigt, at du er til rådighed og hjælp med konkret viden i de forskellige grupper.

ØVELSEN: Snak i klassen om, hvilke alvorlige problemer man kunne have brug for hjælp til. Find på så mange eksempler, at der er i hvert fald ét til hver gruppe.

Det kan være andre ting end seksuelle overgreb. Vær lydhør.

Børnene går i grupper og snakker om, hvor de kunne forestille sig at få hjælp til det pågældende problem.

De forbereder så et rollespil om, hvordan de vil henvende sig til den pågældende person eller myndighed.

Opsamling: Rollespillet spilles for de andre, som kommer med flere gode idéer. Læreren korrigerer fejl og mangler.

Generel information i forbindelse med især 3. del af FILMEN

Noget om definitioner

Der findes mange former for seksuelt misbrug. Definitionen afhænger bl.a. af, om man vælger en psykologisk eller en juridisk synsvinkel.

Filmens definition står i arbejdshæftet på og er henvendt til børnene, fordi det er dem vi i dette materiale har valgt at tage udgangspunkt i.

Men definitionerne vil uden tvivl optage både læreren og de forældre, der følger med i projektets forløb på sidelinjen. Ikke mindst fordi de senere års fokusering på de flydende grænser mellem tilladt og forbudt land har ført urimelige mistoner og usikkerhed ind i forholdet mellem nogle forældre og deres børn og mellem nogle lærere og deres elever/forældre. Det vil være ønskeligt, om man med dette materiale kunne få nogle saglige og stærke debatter i gang mellem skolen og forældrene om noget, der angår alle parter vitalt, men også om man kunne fremelske den grundholdning: at følelser er basale, hvad enten det er lyst eller ubehag, og at man skal have lov til at vise sine følelser. Det betyder bl.a., at fædre skal vise at de holder af deres piger, og mødre af deres drenge. Søkende og venner ligeså. Og til det hører, at man rører ved hinanden og giver kærtegn. Men at holde af og at misbruge er ikke det samme. Det er hovedsagelig den slags oftest tydelige, men tidvis også utydelige grænser, børnene skal lære at kende.

Så enkelt er det. Og så komplekst!

Hvem er udsat for seksuelt misbrug?

Et entydigt svar er svært at give, men vi kan give rettesnore. Alle er i princippet potentielle ofre for det akutte, enkeltstående overgreb. De store avisoverskrifter giver let indtryk af, at overgreb forekommer hyppigere end tilfældet er. Dermed forstærkes den diffuse angst, som det er vigtigt, men vanskeligt at bekæmpe. Konkret viden og mulighed for at tale om angsten kan dæmme op for nogle af spøgelse og bidrage til, at man bliver mere sikker i en truende situation.

Specielt udsat for vedvarende overgreb er de børn, der følelsesmæssigt og på anden måde er forsømt. De børn findes i alle miljøer, og ikke kun i de socialt hårdt belastede.

Krænkeren kan f.eks. være en rar mand/dame, der holder hyggestue for kvarterets børn, som til gengæld betaler for opholdet med seksuelle ydelser.

Udsatte er også børn af forældre, der selv er blevet misbrugt som børn. Denne soci-

ale arv ses i alle samfundslag, men er tydeligst i familier, der tillige har andre problemer at slås med og derfor i forvejen er i offentlighedens søgelys.

Det er muligt at opridsede nogle fællestræk for familier, hvor et misbrug kan forekomme:

- de voksne mangler ofte følelsesmæssige relationer til andre voksne uden for familien
- familien samler sig om en udpræget "vi-følelse": der er os her, og vi hører sammen - og alle andre befinder sig tydeligt uden for vores verden
- "vi i vores familie føler og handler sådan", hvor det enkelte familiemedlem ikke har selvstændige følelser eller handlinger
- der er ikke veldefinerede grænser mellem børne- og voksenroller. Det kan f.eks. være børnenes opgave at tage sig af de voksnes behov - i stedet for omvendt

Det menneske der som barn bliver ydmyget, krænkert eller misbrugt får udvisket sine grænser for, hvad der er rigtigt eller forkert i forhold til egne børn. Sådan kan arven fortsætte, hvis den ikke bliver brudt.

Skadelige virkninger af seksuelt misbrug

I de senere år er man blevet stadigt mere opmærksom på de mange belastninger, børn udsættes for under deres opvækst. En god hjælp til forståelse af en lang række adfærdsproblemer hos skoleelever er læsning af den schweiziske psykoanalytiker og etiker Alice Miller, i denne forbindelse navnlig bogen "Du må ikke mærke" (2. udg. 1989). En fin nøgle til forfatterskabet findes i mag. art. Peter Thielsts bog "Alice Miller - en kritisk introduktion. Den tidlige barndoms betydning og det krænkede barns iscenesættelser", 1989.

Der er kommet større opmærksomhed på de skadelige konsekvenser et seksuelt misbrug kan have for et barns opvækst og personlighedsudvikling, afhængig af misbrugets karakter og varighed og barnets situation i øvrigt.

Et sundt barn der udsættes for en blotter og bagefter får talt med sine forældre om oplevelsen, vil måske blot opfatte det skete som noget ubehageligt, "ulækkert". Men for et belastet barn, der ikke får bearbejdet hændelsen, kan den samme oplevelse være meget alvorlig. Alvorligst er naturligvis det længerevarende, hemmeligholdt misbrug fra en person, som barnet kender og har tillid til.

Misbruget vil sandsynligvis hos barnet medføre:

- manglende tillid til andre mennesker
- angst for tæt, følelsesmæssig kontakt og tilknytning
- manglende selvværdsfølelse og selvtillid
- problemer med at sætte grænser over for andre mennesker

Forestillinger og myter om seksuelt misbrug

Det er en udbredt forestilling at:

- seksuelt misbrug mod børn er voldeligt og bliver begået af fremmede

- incest er et modfænomen, blæst op af pædagoger og hysteriske behandlere

- seksuelle overgreb fortrinsvis bliver begået mod piger

- seksuelt misbrug kun forekommer i socialt dårligt stillede familier

I virkeligheden er det som regel, sådan at:

- misbrug ikke er voldeligt, og det bliver begået af en barnet kender og har tillid til

- det er meget svært at komme med tal og statistikker. Emnet er fortsat "den bedst bevarede hemmelighed". Det er kun toppen af isbjerget, offentligheden og behandlersystemet kender til. Mange forhold anmeldes aldrig. En del sager der anmeldes, falder på bevisets stilling. I andre sager falder der ingen dom, fordi det kan være svært at bevise juridisk, dels hvad barnet verbalt fortæller, dels hvad hele dets adfærd indikerer - til trods for eksperter påvisning af tydelig sammenhæng mellem barnets udsagn og dets reaktionsmønster

- hyppigheden er størst blandt piger, men seksuelt misbrug rammer også drenge i et ukendt omfang. Drenge opfatter det skete som endnu mere pinligt og skamfuldt og søger derfor at holde det hemmeligt. Anmelder ikke - beder ikke om hjælp

- det opdages oftere hos disse familier, fordi de i forvejen har det offentlige bevågenhed. Seksuelt misbrug forekommer i alle samfundslag

- krænker er mænd

- de fleste krænker er mænd,
men der findes bestemt også
kvinder, der misbruger børn
seksuelt, bl.a. under dække
af "moderlig omsorg"

"Jeg tror ikke incest kan trives i åbne familier"

I arbejdshæftet kan man læse Rikkens historie.

Det er en typisk incesthistorie: to småpiger vokser op i et hjem med en mor, der mangler overblik, og en stedfar der er hård, krævende og ofte voldelig. Familien taler dårligt sammen, får sjældent gæster og lever i det hele taget ret isoleret. Rikke har dog flere veninder fra sin klasse og dermed mulighed for at besøge andre - hvis hun får lov. Sammen med sin søster forsøger hun flere gange at stikke af hjemmefra for at slippe for stedfaderen, der i årevis misbruger dem begge seksuelt. På intet tidspunkt får pigerne talt med deres mor om det, der foregår inden for hjemmets fire vægge.

Under samtalen med Rikke var hendes mor også til stede. Her får vi hendes historie og baggrunden for ikke at reagere tilstrækkeligt kraftigt imod misbruget af børnene.

Vibe var 33 år, da det blev opdaget, at hendes børn blev udsat for incest fra deres stedfar. En dag afleverede hendes to piger en besked fra familiens sagsbehandler om at hun skulle være hjemme på et bestemt tidspunkt. Pigerne understregede hvor vigtigt det var, og dette sidste bekymrede Vibe. Hun spekulerede som en rasende på, hvad der kunne være galt, og spurgte også sin kæreste om, hvad det kunne være. Det kendte han ikke noget til.

Pludselig slog en rædsom mistanke ned i hende...

"Jeg er selv vokset op med incest, og derfor har jeg nok været for længe om at reagere over for pigerne. Det har gjort for ondt at nærme sig. Når jeg forsøgte at tale med min mor om det, så affærdigede hun mig ikke kun. Hun slog mig for at få mig til at tie stille. Hun gik fuldstændig amok på mig.

Det sidder i mig endnu. Ikke så meget at det gjorde ondt fysisk og psykisk, det min far gjorde. Men jeg mærker endnu smerten ved, at jeg når jeg så prøvede at få hjælp hos min egen mor, så fik jeg altså bare nogen på hovedet.

En dag dukkede så tre personer fra socialforvaltningen op hjemme hos mig. De fortalte mig rimeligt nænsomt, hvad der var sket. Først troede jeg ikke på dem. Men jeg måtte jo høre efter, og det hele kom frem efterhånden sådan lag på lag. Mere og mere blev fyldt på. Til sidst sad jeg bare og kunne ingenting, og tårerne stod mig ud af hovedet. Jeg følte det som om jeg lå spredt over hele mit køkken i små bitte-bitte

stykker, fuldstændig smadret. Det eneste jeg tænkte var, at det her klarer jeg ikke med børnene.

"Jeg er ikke i stand til at tage mig af dem", sagde jeg. Kan I ikke finde ud af noget for dem?"

"Ja det var netop det, vi ville have spurgt dig om, hvis du ikke selv var kommet ind på det," svarede de tre.

Da de var ude af døren havde jeg kun én ting i hovedet, at tage strikken.

De slog mig hårdt, de ting der, og de blandede sig med en masse, der dukkede op fra min egen fortrængte historie.

Heldigvis fik jeg fat på min veninde, som tog fri, så hun kunne komme og være hos mig. Men derefter gik der to-tre uger, før jeg rigtig fik lejlighed til at snakke med nogen om det. Da fik jeg en time hos en psykolog.

Nu begyndte vi så at trevle hele mit liv op, samtidig med at vi skulle have styr på alt, hvad der var sket herhjemme.

Allerhelst ville jeg have været et sted henne sammen med pigerne. Et sted hvor jeg kunne have givet dem et godnatkram. Det behøvede ikke være sådan at vi skulle være sammen hele tiden, men bare et sted hvor vi kunne nå hinanden. Nu var der nogle andre der havde overtaget det hele, og det virkede som et dunk i maven på mig.

Jeg husker godt, at Rikke kaldte og sagde, der var noget hun gerne ville sige. Og i det øjeblik jeg kom derhen, krams, så lukkede hun. Jeg fornemmede godt, det var et eller andet vigtigt, men jeg formåede ikke at komme ind til det. Kunne ikke give hende åbningen.

Nogle gange holdt jeg fast og sagde:

"Jamen Rikke, nu må du!"

Men når Rikke havde lukket, så var der lukket.

Og fordi jeg ikke selv havde fået opbakning fra min mor dengang, ja så famlede jeg. Vidste ikke rigtig hvordan man gjorde.

Selv havde jeg det svært i skolen. Og derfor er jeg også bare løbet min vej, når pigerne har haft problemer i skolen. Jeg er altid blevet helt ulykkelig og har ikke vidst hvad jeg skulle stille op. Det hele var ligesom en lang gentagelse - så jeg løb bare min vej fra alle forældremøderne.

Jeg var heller ikke særlig god til at beskytte pigerne mod deres stedfar, når han slog dem eller var hård. Han sagde hele tiden, at det var min skyld det gik skidt med dem, og at jeg var en dårlig mor, alt for blød. "Du skal være hård som mig", sagde han, og så gav jeg efter for det pres fra ham.

Ingen af os tog ansvaret for vore handlinger, vi skubbede bare hver gang skylden over på den anden.

I mit barndomshjem var der megen tvang. Det er desværre nok en af de ting, jeg har taget med mig i mit liv: at man ikke respekterer, at de er mennesker.

Det har jeg det anderledes med i dag, hvor jeg ser mine piger som mennesker og ikke - som jeg har lært - at børn bare er nogen man trykker.

Men pludselig bliver jeg usikker. For man skal jo heller ikke gå over i den anden grøft og slet ikke sætte nogen grænser. Jeg har altid været for dårlig til at give helt klare meldinger, fordi jeg er vant til at få bank når jeg sagde tingene ligeud.

Sådan var jeg vant til det i min barndom, og sådan fik jeg det som voksen. Man vælger sig jo også en mand efter det man kender. Det sker altsammen ubevidst, og først når man bliver bevidst om det, kan man begynde at ændre sit liv. Det er det første skridt på vejen.

Efterhånden ændrer det sig. Mere og mere kan man nærme sig at det bliver frit og åbent. At det er OK at sige sin mening.

Jo mere lukket, jo nemmere er det at affærdige med at det hele bare er opspind og fantasi.

Jeg tror ikke incest kan trives i åbne familier."

Signaler som antyder, at et barn har været udsat for seksualovergreb

Ikke alle børn er i stand til at fortælle deres forældre direkte, at de har været udsat for et seksualovergreb. Forandringer i deres adfærd kan være tegn på, at der er sket noget.

- Et barn som viser modvilje mod at tage hen til et bestemt sted eller mod at være sammen med en bestemt person
- Et barn som udviser en usædvanlig interesse for andre menneskers eller dyrs kønsorganer. Han/hun prøver eventuelt at udtrykke kærlighed på upassende vis, f.eks. ved "tungekys" eller ved at kæle for forældrenes kønsorganer
- Et barn som har fået konstateret en kønssygdom; hvis børn har en kønssygdom, har de fået den fra nogen - enten fra et andet barn eller en voksen
- Et barn som har problemer forbundet med søvn (mareridt, tisser i sengen, er bange for at sove alene, vil sove med lyset tændt)
- Et barn som nægter at klæde om i andres nærvær, f.eks. ved lægeundersøgelse eller i forbindelse med svømmeundervisningen
- Et barn som isolerer sig
- Et barn som er bange for badeværelser, brusere, lukkede døre
- Et barn som mister appetitten eller hvis appetit pludselig øges

- Et barn som frygter ting, han eller hun ikke tidligere har været bange for - som skal beroliges oftere end før

- Et barn som er bange for at gå hjem efter skoletid, eller som hele tiden stikker af hjemmefra

- Et barn hvis formningsarbejder indeholder skildringer af kønsdele eller seksuel mishandling

Ovennævnte er generelle signaler, som antyder, at barnet måske har problemer, der dog ikke nødvendigvis har med seksualovergreb at gøre. "Dit" barn har måske nogle af disse problemer eller måske slet ingen af dem overhovedet. Det er kombinationen, hyppigheden og varigheden af signaler, som vil gøre dig opmærksom på et problem. Forsøg at lægge mærke til alle forandringer i den sædvanlige adfærd.

Kilde: Det canadiske materiale om samme emne: "FEELING YES, FEELING NO".

Fem ting du skal gøre hvis et barn fortæller dig det har været udsat for seksuelt misbrug

For det første: *LYT TIL BARNET*

Find et sted, hvor du og barnet kan tale alene sammen. Bed barnet om - med sine egne ord - at fortælle dig hvad der er sket.

Lov *aldrig* at bevare det som en hemmelighed imellem jer to.

For det andet: *TRO PÅ HVAD BARNET SIGER*

Berolig barnet ved at forsikre det om at du:

- tror på hvad han eller hun har fortalt dig
- ved at det ikke er hans eller hendes fejl eller skyld
- har hørt om andre der har været udsat for det samme
- er glad for at han eller hun turde fortælle dig om det
- er ked af hvad der er sket for ham eller hende
- vil hjælpe ham eller hende til at få den nødvendige hjælp.

For det tredje: *BEKRÆFT BARNET*

Bekræft altid barnets følelser.

Børn der har været ofre for seksuelt misbrug oplever mange og forskelligartede følelser: bedrøvelse, vrede, angst, spænding, uro og depression. Undgå at fortælle barnet hvad han eller hun skal/bør føle.

Forsøg ikke at finde ud af årsagen til overgrebet. Undgå at stille Hvorfor-spørgsmål.

Vær forsigtig med berøring. Måske ønsker barnet ikke kropskontakt.

Kom ikke med bedømmelse af barnets oplysninger.

Vær neutral og imødekommende. Forudsæt ikke at oplevelsen har været ubehagelig eller smertefuld. Den *kan* have været neutral eller ligefrem behagelig.

Overfør aldrig dine egne reaktioner til barnet.

Forudsæt ikke at barnet føler skyld eller vrede - ingen af delene behøver at være tilfældet.

For det fjerde: *GIV OPLYSNINGERNE VIDERE*

Din opgave er at videregive det, du har fået at vide. Du skal hverken behandle eller afdække yderligere oplysninger.

Hvis overgrebet er begået af en fremmed, bør du underrette forældrene om din viden.

Hvis overgrebet er begået i eller omkring familien, må du overveje hvad du skal gøre. Barnet kan blive meget bange efter at have afsløret hemmeligheden. Hvis barnet er blevet truet eller hvis overgrebene stadig finder sted, er der brug for akut indgriben.

Du må love barnet at beskytte det og at fortsætte med det, indtil andre hjælpere kan træde til.

I et sådant akut tilfælde skal du straks kontakte kommunens socialforvaltning. Det kan ske døgnet rundt. De skal så, i samarbejde med barnet, sørge for at det kommer i sikkerhed.

Er situationen akut, skal du fare med lempe. Da bør du "skynde dig *langsomt*". Det er vigtigt at handle, men ikke så hurtigt at det går ud over hensynet til barnets tarv.

Først og fremmest må du også her være opmærksom på, om barnet bliver bange *efter* at have fortalt hemmeligheden. Så har barnet måske alligevel brug for akut hjælp.

Hvis ikke det er tilfældet, så fortæl barnet, at du de næste par dage vil snakke med de forskellige folk der kan hjælpe det.

Det vil nok være en god idé - i første omgang - at snakke med folk på skolen, du føler dig tryk ved og som kan støtte dig.

Hvis du har brug for flere informationer for at kunne handle, kan du dernæst kontakte andre der kender barnet: sundhedsplejerske, pædagoger i fritidshjem eller klub, andre lærere osv.

Men du kan også kontakte socialforvaltningen direkte, og de vil så foretage de

fornødne henvendelser. Kontakt til andre med viden om barnet vil dog under alle omstændigheder være et godt forarbejde.

Frem for alt: selv om barnet ikke længere bliver misbrugt eller truet, er det stadig lige vigtigt: *Der skal handles.*

Du har underretningspligt i.h.t. Bistandsloven §20, hvor der står:

Den, der får kendskab til, at et barn under 18 år fra forældres eller andre opdrageres side udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, har pligt til at underrette det sociale udvalg.

For det femte: *DINE EGNE REAKTIONER*

Det kan være meget ubehageligt at få kendskab til seksuelt misbrug. Det kan fremkalde angst og føles provokerende, at ens egne grænser herved bliver udfordret.

Det er derfor vigtigt at du søger hjælp og støtte hos kolleger du har tillid til, og som måske tilmed kender den pågældende familie. Eller du kan snakke med nogle venner. Det kan selvfølgelig også være du selv har brug for professionel hjælp.

Hvilke muligheder er der for hjælp?

Også hvis du har *mistanke* om at et barn har været udsat for seksuelt misbrug, er det vigtigt at handle. Gå ikke med mistanken alene. Start evt. også her med at drøfte det med dine kolleger, skolesundhedsplejersken, skolelægen, skolepsykologen eller andre, du ved kender barnet/familien.

Hvis mistanken bestyrkes, skal du gå videre til myndighederne. Du kan gøre følgende:

Socialforvaltningen

Henvend dig til kommunens socialforvaltning. Nogle få kommuner har oprettet selvstændige incestarbejdsgrupper. Disse kaldes ofte baggrundsgrupper.

De er oprettet for at yde støtte til en person der

- har mistanke om seksuelt misbrug
- får underretning om seksuelt misbrug
- på anden måde er involveret i en sådan sag.

Disse grupper er oprettet ud fra en erkendelse af, at det kan være en stor personlig belastning at blive konfronteret med seksuelt misbrug. Det kan skabe angst og virke provokerende og fremmed for én. Hvis man står alene kan man nemt miste evnen til at skelne mellem fantasi og virkelighed.

Du kan selv vælge om du vil tale med et enkelt medlem eller hele baggrundsgrup-

pen. Til nogle af grupperne kan man tillige henvende sig anonymt og uden at opgive navnet på de involverede.

Hvis socialforvaltningen i din kommune ikke har en baggrundsgruppe, kan du spørge om der er ansat personale på forvaltningen med et specielt kendskab til seksuelt misbrug. Eller du kan tale med barnets/familiens sagsbehandler.

Amtet

Alle amtskommuner har desuden rådgivning. Der er dels tale om rådgivning for sagsbehandleren på socialforvaltningen dels for offer/krænker/familie i forbindelse med seksuelt misbrug.

Amtskommunen har en børne- og ungdomsrådgivning, og en del amtskommuner har desuden en koordinationsgruppe der tager sig af sager vedrørende incest, børnemishandling og børnemisbrug. Den består af psykologer, socialrådgivere, børne- og/eller embedslæge, en repræsentant for kriminalpolitiet og evt. repræsentanter for andre faggrupper. Hvilken konkret udformning rådgivningen har varierer dog en del fra én amtskommune til en anden.

Du kan naturligvis få råd og vejledning hos amtskommunen, men da de formodentlig alligevel vil bede dig henvende dig på socialforvaltningen, vil det være rigtigst at begynde der.

Både i amtskommune og socialforvaltning kan du henvende dig anonymt. For at få hjælp behøver du ikke sige, hvem du er eller nævne barnet eller familien, du har mistanke til. Man kan sagtens drøfte symptomer, adfærd og historie uden at sætte navn på og derudfra vurdere, om der er grundlag for at gå videre med sagen.

Andre

I nogle amter og kommuner findes alternative rådgivninger eller personer og institutioner, der har kendskab til området.

Det vil være en god idé at bede amtskommunen om en liste over hjælpemulighederne i dit lokalområde. Den kan være til stor hjælp for alle, der arbejder med børn og unge.

Litteraturhenvisninger:

Nelly Barking: Handlemuligheder ved incest. Victoria og Larsens Forlag

Else Christensen og Eva Hildebrand: Familier med seksuelt misbrug af børn - forståelse og handlemuligheder.

Hans Reitzels Forlag 1986

Frederik Dessau: Bliver man aldrig færdig med sin barndom?

Bidrag til forståelsen af hvorfor børns opvækstvilkår er det vigtigste i verden. Hans Reitzels Forlag 1991

Gitte Haag & Henrik Hartmann: Det værste er at gå med hemmeligheden - et hæfte til unge om seksuelt misbrug.

Kan rekvireres gratis hos Foreningen for Familieplanlægning, Tlf. 3162 5688

Alex E. Hansen: Bittersøde nødder. En fortælling om skyld og skam. Dansklærerforeningen 1990

Alice Miller: Du må ikke mærke. Hans Reitzels Forlag 1989

Ole Risør: Små børn er også seksuelle. Udkommer ca. 1. feb. 1992. Foreningen for Familieplanlægning, Aurehøjvej 2, 2900 Hellerup, Tlf. 3162 5688

Ivan Rod: Smertens børn. Om drenge og seksuelt misbrug. Dansklærerforeningen 1990

Stutgårdens rapport: Seksuelt misbrugte børn. Fås ved henvendelse til: Stutgården, Stutterivænget 2, 3400 Hillerød. Pris kr. 50,-

Kari Sønsthagen: Jeg er bange for... Høst og Søn's Forlag 1984

Peter Thielst: Alice Miller - en kritisk introduktion. Den tidlige barndoms betydning og det krænkede barns iscenesættelser. Hans Reitzels Forlag 1989

MIN KROP ER MIN er et samarbejdsprojekt mellem Statens Filmcentral og Dan sklærerforeningen. Det samlede materiale består af:

- en introduktionsvideo for voksne
- en video for børn (4.-6. klasse)
- et arbejdshæfte i tilknytning til videoen
- en litterær tekstantologi
- en lærervejledning

Hensigten med materialet er at udvikle børns sprog i forbindelse med følelsesmæssige oplevelser, gode som dårlige, og også når det gør ondt.

KIRSTEN BORBERG (født 1944) er uddannet lærer og har i de senere år arbejdet freelance med lærebogsproduktion og kursusvirksomhed.

Har redigeret det skriftlige materiale til "Min krop er min" og har til lærervejledningen skrevet de pædagogiske og generelle afsnit.

PIA RUBÆRNO FJELKSTED (født 1951) er uddannet socialpædagog og kropsdynamisk psykoterapeut. Arbejder nu freelance med undervisning og terapi med bl.a. ofre for seksuelt misbrug. Har været konsulent på filmen "Min krop er min" og har til lærervejledningen skrevet de faktuelle afsnit om seksuelt misbrug og rådgivning og - sammen med stud.psyk. Lise Lotte Schrøder - udarbejdet øvelserne.

ISBN 87 7704 258 1

DANSKLÆRERFORENINGEN